

Омбудсман України
Ombudsman of Ukraine

СПЕЦІАЛЬНА ДОПОВІДЬ
Уповноваженого Верховної Ради України
з прав людини

щодо стану дотримання соціальних та економічних прав
повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування,
в умовах дії правового режиму воєнного стану

Підготовка цієї Спеціальної доповіді здійснена за підтримки проєкту Ради Європи «Посилення соціального захисту в Україні», що впроваджується Радою Європи в межах Плану дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» на 2023-2026 роки.

Погляди, що виражені в цьому документі, є відповідальністю його авторів та не обов'язково відображають офіційну політику Ради Європи.

Зміст

Передмова Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини	4
Перелік скорочень	6
Розділ 1 ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОВНОЛІТНИХ НЕДІЄЗДАТНИХ ОСІБ ТА ОСІБ, ЦИВІЛЬНА ДІЄЗДАТНІСТЬ ЯКИХ ОБМЕЖЕНА, ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	7
1.1. Діяльність органів опіки та піклування в територіальних громадах	9
1.1.1. Стан функціонування органів опіки та піклування в територіальних громадах ..	9
1.1.2. Установлення опіки та піклування над повнолітніми особами	11
1.1.3. Здійснення нагляду (контролю) за діяльністю опікунів (піклувальників)	13
1.1.4. Взаємодія органів опіки та піклування з пов'язаними органами, установами, закладами	17
1.2. Ведення обліку повнолітніх недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена	18
Розділ 2 ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОВНОЛІТНИХ НЕДІЄЗДАТНИХ ОСІБ ТА ОСІБ, ЦИВІЛЬНА ДІЄЗДАТНІСТЬ ЯКИХ ОБМЕЖЕНА, СУДОМ	24
2.1. Визнання фізичної особи недієздатною та поновлення її цивільної дієздатності: здобутки та виклики	24
2.2. Судово-психіатрична експертиза для визнання особи недієздатною, поновлення цивільної дієздатності чи продовження строку дії рішення про визнання недієздатною	27
2.3. Розгляд судами справ про встановлення недієздатності та обмеженої дієздатності осіб	29
Розділ 3 РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ПОВНОЛІТНИМИ НЕДІЄЗДАТНИМИ ОСОБАМИ ТА ОСОБАМИ, ЦИВІЛЬНА ДІЄЗДАТНІСТЬ ЯКИХ ОБМЕЖЕНА	32
3.1. Загальний огляд	32
3.2. Право на соціальний захист	33
3.3. Право на охорону здоров'я	35
3.4. Майнові права	35
3.4.1. Охорона та збереження майна недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена	35
3.4.2. Права у сфері житлово-комунальних послуг	37
3.5. Право на працю	38
Розділ 4 МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД	40
4.1. Міжнародне законодавство	40
4.2. Європейський досвід Франції та Німеччини	41
Рекомендації	45

Вступ

ПЕРЕДМОВА УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну питання захисту прав людини та її основних свобод стає надзвичайно важливим.

Героїчна боротьба українського народу за свою свободу неодмінно увійде у світову історію, проте важливо визнавати та розуміти необхідність забезпечення прав і свобод людини за будь-яких обставин.

Умови сьогодення, зумовлені воєнними подіями, насамперед впливають на життя найуразливіших категорій населення. До такої категорії належать і люди, які є недієздатними або мають обмежену цивільну дієздатність.

Ці люди часто опиняються поза межами уваги не тільки держави, а й близьких людей. Для суспільства їхні проблеми і доля непомітні.

За даними Центральної виборчої комісії, станом на 24 лютого 2022 року в Україні задокументовано 35 372 особи, які визнані недієздатними, а на обліку в громадах станом на 1 жовтня 2023 року перебувало 34 342 особи, які визнані недієздатними.

Із метою привернення уваги до питань захисту прав осіб, які перебувають у вразливому становищі, мною як Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини здійснено парламентський контроль щодо додержання прав недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, в умовах війни.

За результатами здійсненого контролю до вашої уваги вперше представляю спеціальну доповідь «Щодо стану додержання соціальних та економічних прав повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування, в умовах дії правового режиму воєнного стану».

Інформацію у доповіді викладено крізь призму захисту прав такої категорії громадян, гарантованих Конституцією України, національним та міжнародним законодавством.

Доповідь складено на підставі результатів виїзних та безвиїзних моніторингових до 17 територіальних громад країни; інформації, отриманої від органів державної влади; звернень громадян до Уповноваженого та в рамках здійснюваних за ними проваджень; експертних досліджень.

Особливу увагу у спеціальній доповіді приділено трьом ключовим проблемним аспектам:

- забезпеченню прав повнолітніх недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, органами державної влади та органами місцевого самоврядування;
- забезпеченню прав повнолітніх недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, судом;
- реалізації прав повнолітніми недієздатними особами та особами, цивільна дієздатність яких обмежена, зокрема на соціальний захист, охорону здоров'я, працю, захист їхніх майнових прав.

Також у доповіді вперше проаналізовано питання щодо відповідності національного законодавства міжнародному у сфері захисту прав повнолітніх недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена.

У доповіді представлено рекомендації для Парламенту та Уряду України, місцевих органів влади щодо вдосконалення законодавства, державної політики та щодо напрацювання практичних інструментів для забезпечення прав і свобод повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування, в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Омбудсман України
Ombudsman of Ukraine

Перелік умовних скорочень

ДСА	Державна судова адміністрація України
КЗпП	Кодекс законів про працю України
КМВА	Київська міська військова адміністрація
Мінсоцполітики	Міністерство соціальної політики України
Мін'юст	Міністерство юстиції України
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я України
Нацсоцслужба	Національна соціальна сервісна служба України
ОВА	обласна військова адміністрація
ПФУ	Пенсійний фонд України
Реєстр виборців	Державний реєстр виборців
СПЕ	судово-психіатрична експертиза
ТГ	територіальна громада
Уповноважений	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
ЦБІ	Централізований банк даних з проблем інвалідності
ЦВК	Центральна виборча комісія
ЦКУ	Цивільний кодекс України
ЦПКУ	Цивільний процесуальний кодекс України

Забезпечення прав повнолітніх недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, органами державної влади та органами місцевого самоврядування

Правовий статус повнолітніх недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, визначає ЦКУ, а визнання недієздатності та обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, поновлення цивільної дієздатності цих осіб здійснюється у порядку, визначеному ЦПКУ.

Обмежити цивільну дієздатність фізичної особи або визнати її недієздатною може виключно суд (статті 36 та 39 ЦКУ).

Обмеження цивільної дієздатності особи

Суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона:

- страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними;
- зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

Правові наслідки обмеження цивільної дієздатності фізичної особи такі:

- над нею встановлюється піклування;
- вона може самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини, а правочини щодо розпоряджання майном та інші правочини, що виходять за межі дрібних побутових, учиняються нею за згодою піклувальника;
- вона має право оскаржити відмову піклувальника у наданні згоди на вчинення правочинів;
- вона самостійно несе відповідальність за порушення нею договору, укладеного за згодою піклувальника, та за шкоду, заподіяну нею іншій особі;
- одержання заробітку, пенсії, стипендії, інших доходів особи та розпоряджання ними здійснюються піклувальником або самостійно за наявності письмового дозволу піклувальника.

Визнання фізичної особи недієздатною

Суд може визнати фізичну особу недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними.

Правові наслідки визнання фізичної особи недієздатною такі:

- над нею встановлюється опіка;
- вона не має права вчиняти будь-яких правочинів;
- правочини від її імені та в її інтересах вчиняє її опікун;
- відповідальність за заподіяну нею шкоду несе її опікун.

Парламентський контроль щодо стану додержання органами державної влади та органами місцевого самоврядування соціальних та економічних прав повнолітніх недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, в умовах дії правового режиму воєнного стану здійснено на підставі інформації, отриманої: за результатами виїзних та невиїзних моніторингів до ТГ; від органів державної влади; зі звернень громадян до Уповноваженого та в рамках здійснюваних за ними проваджень; експертного дослідження.

■ Моніторинги до органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій ТГ.

Види моніторингів:
виїзні та безвиїзні.

Усього проведено 17 моніторингів – 7 виїзних та 10 безвиїзних.

Об'єктами виїзних моніторингів (усього – 21) були: міські ради, структурні підрозділи з питань соціального захисту населення¹, центри надання соціальних, адміністративних послуг, заклад охорони здоров'я.

Здійснено безвиїзні моніторинги до:

■ Інформація від державних органів влади:

Центральні органи виконавчої влади: Мінсоцполітики, МОЗ, Мін'юст, Національна служба здоров'я України, Нацсоцслужба;
інші державні органи: ЦВК, ДСА;
судові органи влади: Верховний Суд;

¹ Тут і далі фраза «структурні підрозділи з питань соціального захисту населення» означає структурні підрозділи з питань соціального захисту населення районних, районних у містах Києві та Севастополі держадміністрацій (військових адміністрацій), виконавчих органів міських, районних у містах (у разі їх створення) рад.

місцеві органи виконавчої влади: 24 ОВА та КМВА; управління соціального захисту населення Житомирської ОВА; Дніпровська районна в місті Києві державна адміністрація;

наукові установи: Інститут судової психіатрії Міністерства охорони здоров'я України.

■ **Інформація зі звернень громадян до Уповноваженого та здійснюваних за ними проваджень.**

■ **Дослідження в рамках проєкту «Психічне здоров'я для України» (МН4У) «Аналіз законодавства й політики у сфері психічного здоров'я в Україні»².**

1.1. Діяльність органів опіки та піклування в територіальних громадах

1.1.1. Стан функціонування органів опіки та піклування в територіальних громадах

Для забезпечення прав та інтересів повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки (визначених недієздатними особами або особами, цивільна дієздатність яких обмежена) встановлюються опіка або піклування (стаття 55 ЦКУ) як форми забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів цих осіб.

Органами опіки та піклування є районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, виконавчі органи міських, районних у містах, сільських, селищних рад (стаття 56 ЦКУ).

Права та обов'язки органів, на які покладено здійснення опіки, щодо забезпечення прав та інтересів фізичних осіб, які потребують опіки та піклування, встановлюються законом та іншими нормативно-правовими актами.

У законах³ визначені повноваження районних, районних в містах Києві та Севастополі державних адміністрацій та виконавчих органів міських, районних у містах, сільських, селищних рад щодо здійснення опіки та піклування та забезпечення прав та інтересів фізичних осіб, які потребують опіки та піклування.

В умовах децентралізації назріла потреба чіткого визначення у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» повноважень органів опіки і піклування у складі ТГ.

Діяльність органів опіки та піклування регламентується Правилами опіки та піклування, затвердженими відповідно до наказу Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України №34/166/131/88 від 26.05.1999 р. (надалі – Правила), які розроблені на виконання Заходів щодо поліпшення становища дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, затверджених указом Президента України від 17 жовтня 1997 року №1153/97, та відповідно до положень Цивільного кодексу Української Радянської Соціалістичної Республіки 1963 року, який втратив чинність зі вступом у дію з 1.01.2004 р. ЦКУ.

2 Аналіз законодавства й політики у сфері психічного здоров'я в Україні.

3 Закон України «Про місцеві державні адміністрації» №586-XIV від 9.04.1999 р., Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» №280/97-ВР від 21.05.1997 р.

У зв'язку із прийняттям нового ЦКУ до Правил не внесено жодних змін або доповнень.

Правилами визначено низку повноважень органів опіки та піклування у сфері захисту прав повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування, до яких належать:

встановлення і припинення опіки та піклування;

ведення обліку щодо осіб, які потребують опіки та піклування;

здійснення нагляду за діяльністю опікунів (піклувальників);

розгляд скарг на дії опікунів (піклувальників);

ужиття заходів щодо захисту особистих та майнових прав осіб, які перебувають під опікою та піклуванням;

участь у розгляді судами спорів, пов'язаних із захистом прав осіб, які перебувають під опікою та піклуванням;

опіка над майном у передбачених законом випадках;

оформлення документів щодо особи підопічного⁴ та щодо майна, над яким устанавлюється опіка;

охорона та зберігання житла і майна підопічних і визнаних безвісно відсутніми;

проведення іншої діяльності щодо забезпечення прав та інтересів повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування.

У рамках 17 виїзних та безвиїзних моніторингів до органів місцевого самоврядування проаналізовано виконання органами опіки та піклування окремих повноважень, визначених Правилами, у сфері захисту повнолітніх осіб, що потребують опіки та піклування.

Виявлено порушення органами опіки та піклування положень Правил, що призводять до порушення прав повнолітніх недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена.

Під час моніторингу досліджено питання функціонування органів опіки та піклування в ТГ за даними 1348 ТГ (інформація ОВА та КМВА).

Встановлено, що в 109 із 1348 ТГ відсутні органи опіки та піклування або інформація щодо них не може бути надана.

Причини

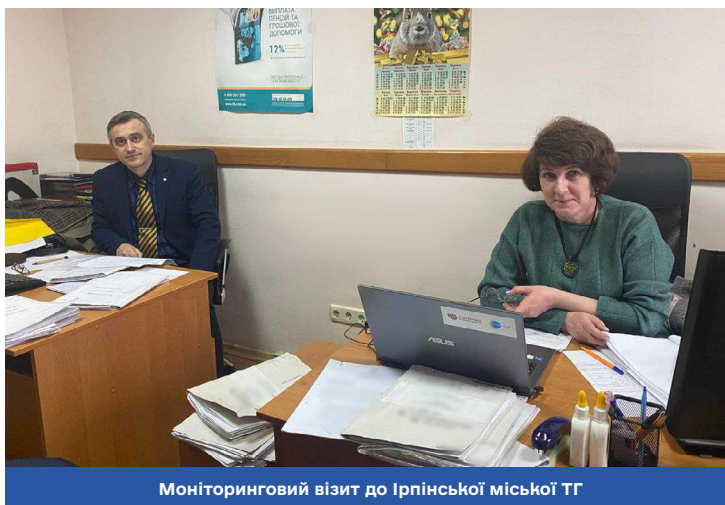
Відсутність у ТГ недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, чи відсутність інформації від ТГ, розташованих у районах проведення воєнних (бойових) дій або на тимчасово окупованих територіях.

4 Тут і далі слово «підопічний» означає особу, над якою встановлені опіка чи піклування.

1.1.2. Установлення опіки та піклування над повнолітніми особами

Установлення опіки та піклування над повнолітніми особами регламентовано главою 6 «Опіка та піклування» ЦКУ.

Під час моніторингових візитів до ТГ досліджено питання додержання органами опіки та піклування порядку встановлення опіки та піклування. З цією метою вибірково перевірено особові справи осіб, які перебувають на обліку в органах опіки та піклування.

Моніторинговий візит до Ірпінської міської ТГ

Установлено, що органами опіки та піклування додержуються такі положення ЦКУ:

- встановлення опіки та піклування і призначення опікуна (піклувальника) здійснюється за рішенням суду за поданням органу опіки та піклування (частини перша та друга статті 60 ЦКУ);
- опіка установлюється над громадянами, визнаними судом недієздатними; піклування встановлюється над особами, цивільна дієздатність яких обмежена (частина перша статті 58 та частина перша статті 59 ЦКУ);
- опіка чи піклування встановлюються за місцем проживання фізичної особи, яка потребує опіки чи піклування, або за місцем проживання опікуна (піклувальника) (стаття 62 ЦКУ);
- опікун або піклувальник призначаються переважно з осіб, які перебувають у сімейних, родинних відносинах із підопічним (частина четверта статті 63 ЦКУ).

Визнання особи недієздатною або особою, цивільна дієздатність якої обмежена, та призначення їй опікуна чи піклувальника здійснюється судом зазвичай в одному судовому рішенні.

Фізичній особі може бути призначено одного або кількох опікунів (піклувальників) (стаття 63 ЦКУ).

На практиці призначається переважно один опікун чи піклувальник. Проте є випадки, коли судом призначається кілька опікунів. У такому разі з метою більш ефективного виконання опікунських функцій доцільно ці функції розподіляти між опікунами (піклувальниками) з визначенням обсягу обов'язків кожного із них щодо підопічного у різних сферах (побут, представництво у державних органах тощо). Такий розподіл, зокрема, може бути передбачений у судовому рішенні, яким призначають опікунів (піклувальників).

Опіка або піклування над фізичною особою, щодо якої не призначено опікуна (піклувальника)

Статтею 65 ЦКУ передбачено, що функції опіки щодо таких осіб має здійснювати орган опіки та піклування.

Під час моніторингу встановлено, що у період пошуку опікунів (піклувальників) органи опіки та піклування не здійснюють належну опіку та піклування щодо цих осіб.

Приклад. Миколаївською міською радою поінформовано про перебування на обліку трьох осіб, визнаних судом недієздатними, яким не було призначено опікуна. Для таких осіб органом опіки та піклування здійснювався пошук опікунів, вживалися заходи для надання їм соціальних послуг, влаштування їх до інтернатного закладу. Інші дії в інтересах цих осіб, спрямовані на забезпечення реалізації їхніх прав, зокрема на отримання пенсій, державних соціальних допомог та інших соціальних гарантій, не вчинялися.

Причини

На нормативному рівні не визначено порядку дій для органів опіки та піклування у разі, якщо для фізичної особи не призначено опікуна (піклувальника).

Установлення опіки над особами, які були на утриманні осіб, зниклих безвісти за особливих обставин

Ще з липня 2018 року Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» №2505-VIII від 12.07.2018 р. передбачено встановлення опіки над повнолітніми особами, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки, що були на утриманні особи, зниклої безвісти. Із 27.04.2022 р. із внесенням змін⁵ до вказаного закону передбачено таку опіку щодо осіб, які були на утриманні особи, зниклої безвісти за особливих обставин.

Під час моніторингу не встановлено випадків установлення опіки над повнолітніми особами, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки, які були на утриманні особи, зниклої безвісти за особливих обставин.

Органи опіки та піклування не вживають заходів із метою виявлення таких осіб та не проводять роз'яснювальну роботу.

Причини

На нормативному рівні не визначено порядок встановлення опіки в окреслених випадках.

Дотримання органами опіки та піклування строків прийняття рішення про встановлення опіки та піклування

Правилами передбачено, що рішення про встановлення опіки та піклування повинно бути прийняте не пізніше як у місячний термін із моменту, коли відповідному органу опіки та піклування стане відомо про потребу встановлення опіки чи піклування.

Установлено порушення строків прийняття рішення про встановлення опіки та піклування у 4 з 17 (24%) ТГ.

⁵ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» №2191-IX від 14.04.2022 р.

Дотримання порядку ведення особових справ осіб, які перебувають на обліку

Установлено, що безпосереднє ведення справ щодо опіки та піклування переважно покладається на структурні підрозділи з питань соціального захисту населення ТГ.

При встановленні опіки та піклування на кожного підопічного оформляється особова справа із занесенням до неї необхідних документів, які стали підставою для встановлення опіки та піклування. Надалі до неї додають документи, які стосуються здійснення опіки та піклування (звіти опікунів (піклувальників), акти за результатами відвідувань осіб, які перебувають під опікою та піклуванням, акти опису майна та копії документів, які свідчать про його наявність, тощо).

№	Найменування документів	Кількість аркушів	Примітки
46	Акту встановлення 28.04.16	1	✓
46	Акт за 28.04.2016-2016	1	✓
47	Акт обчислення 12.05.2016	1	✓
48	Акт за 28.04.2016	1	✓
49	Акт за 28.04.2016	1	✓
50	Акт за 28.04.2016	1	✓
51	Акт за 28.04.2016	1	✓
52	Акт за 28.04.2016	1	✓
53	Акт за 28.04.2016	1	✓
54	Акт за 28.04.2016	1	✓
55	Акт за 28.04.2016	1	✓
56	Акт за 28.04.2016	1	✓
57	Акт за 28.04.2016	1	✓
58	Акт за 28.04.2016	1	✓
59	Акт за 28.04.2016	1	✓
60	Акт за 28.04.2016	1	✓
61	Акт за 28.04.2016	1	✓
62	Акт за 28.04.2016	1	✓
63	Акт за 28.04.2016	1	✓
64	Акт за 28.04.2016	1	✓
65	Акт за 28.04.2016	1	✓
66	Акт за 28.04.2016	1	✓
67	Акт за 28.04.2016	1	✓
68	Акт за 28.04.2016	1	✓
69	Акт за 28.04.2016	1	✓
70	Акт за 28.04.2016	1	✓
71	Акт за 28.04.2016	1	✓

Виявлені такі випадки невиконання вимог Правил:

- **у 2 з 17 (12%)** ТГ не забезпечено належне ведення особових справ підопічних, реєстру, алфавітної книги або картотеки справ (пункт 3.5 Правил);
- **у 4 з 17 (24%)** ТГ в особових справах відсутні реєстраційні картки на кожну особу, яка потребує опіки та піклування (пункт 2.7 Правил);
- **у 11 з 17 (65%)** ТГ в особових справах відсутні акти опису майна, що належить особам, які потребують опіки та піклування (пункт 2.7, 3.3 Правил).

В окремих справах наявні документи, які свідчать про наявність майна (такого як квартири, будинки, земельні ділянки), зокрема копії витягів із державних реєстрів.

1.1.3. Здійснення нагляду (контролю) за діяльністю опікунів (піклувальників)

За результатами моніторингів встановлено, що органами опіки та піклування не здійснюються належні контрольні заходи, спрямовані на захист прав недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена.

Дані моніторингу засвідчують таку динаміку здійснення контрольних заходів:

- **у 10 з 17 (59%)** ТГ не проводяться планові відвідування осіб, які перебувають під опікою та піклуванням (пункт 4.14 Правил);
- **у 12 з 17 (71%)** ТГ відсутні графіки проведення відвідувань осіб, які перебувають під опікою та піклуванням (пункт 4.14 Правил);
- **у 12 з 17 (71%)** ТГ не забезпечено періодичність відвідувань (не рідше ніж раз на рік, крім першої перевірки, яка проводиться через три місяці після встановлення опіки чи піклування (пункт 4.14 Правил);
- **у 13 з 17 (77%)** ТГ до відвідувань не залучається громадськість (пункт 4.14 Правил);
- **у 5 з 17 (29%)** ТГ не складають акти за результатами відвідувань осіб, які перебувають під опікою та піклуванням (пункт 4.15 Правил).

В актах за результатами відвідувань відсутня інформація про таке:

- **у 6 з 17 (35%)** ТГ – про створення та забезпечення опікуном (піклувальником) належних умов проживання для підопічного;
- **у 8 з 17 (47%)** ТГ – про потребу в соціальному захисті осіб, які потребують опіки та піклування;

- **у 13 з 17 (77%)** ТГ – щодо реалізації прав цих осіб на охорону здоров'я (лише 4 ТГ вказали про наявність в актах інформації про укладання декларації із сімейним лікарем, про результати медичних оглядів, про забезпечення підопічних засобами реабілітації);
- **у 9 з 17 (53%)** ТГ – відсутня інформація про надання/ненадання у помешканні, де проживає підопічний, житлово-комунальних послуг: з постачання та розподілу природного газу, постачання та розподілу електричної енергії, постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізованого водопостачання, централізованого водовідведення, поводження з побутовими відходами.

Акти відвідувань складаються у довільній формі. Окремими органами опіки та піклування використовується форма Акта обстеження матеріально-побутових умов сім'ї, затвердженого наказом Мінсоцполітики №95 від 28.04.2004 р. (втрапив чинність 29.07.2022 р.), що була визначена для вирішення питання надання державних соціальних допомог і субсидій. Форма цього акта не відображає повною мірою зміст діяльності опікунів (піклувальників) та не дає можливості зробити належний висновок про спроможність опікуна (піклувальника) виконувати свої обов'язки.

Причини

На нормативному рівні не затверджено форму акта за результатами відвідувань осіб, які перебувають під опікою та піклуванням.

Контроль за діяльністю опікунів (піклувальників) здійснюється органами опіки та піклування також шляхом отримання від опікунів (піклувальників) щорічно звіту про їхню діяльність за минулий рік (п. 4.11 Правил).

У 13 з 17 (77%) ТГ відсутні щорічні звіти опікунів (піклувальників) про їхню діяльність.

У 14 з 17 (82%) ТГ порушено строки подання звітів опікунами (піклувальниками) про свою діяльність щодо захисту прав та інтересів підопічних за минулий рік (не пізніше 1 лютого – пункт 4.11 Правил).

Правила не містять виняткових обставин, при наявності яких звіт опікунами (піклувальниками) може бути подано поза межами встановленого терміну.

ЗВІТ ОПІКУНА

1. Прізвище, ім'я, по батьковій підопічного
2. Дата народження
3. Де навчається підопічний
4. Прізвище, ім'я, по батьковій опікуна
5. Місце роботи опікуна
6. Адреса опікунської родини
7. Адреса прописки підопічного
8. Яка заборгованість за комунальні послуги, за квартиру
9. Які кошти одержує на підопічного *пенсія*
10. Як सदоровлювався підопічний у 20 *20* році *на себе*
11. Яку допомогу, хто надав у 20 *20* році *на себе*
12. Чи має підопічний єдиний квиток, пенсійну книжку, рішення суду про призначення аліментів *на себе не інвалідизовано*
13. Якої допомоги потребує опікунська родина
14. Витрати коштів підопічного *професія друга місяць 400 грн в мс*

ПРИМІТКИ:

Приклад поданого звіту опікуна

В особових справах осіб, які перебувають під опікою та піклуванням, наявні поодинокі пояснення опікунів (піклувальників) щодо причин порушення термінів подання звітів. Причинами є тимчасова непрацездатність, карантинні обмеження, повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України.

Правилами не затверджено типову форму Звіту опікуна (піклувальника). Жодним органом місцевого самоврядування власні форми звіту також не затверджено.

Проведений аналіз змістовної частини звітів опікунів (піклувальників) засвідчив, що вони носять формальний характер та не відображають фактичну діяльність опікунів (піклувальників).

Опікуни (піклувальники) зазначають інформацію на власний розсуд, зокрема про використання коштів підопічних у вигляді пенсії, державних соціальних виплат на їх утримання, придбання продуктів харчування, одягу, лікарських засобів, засобів гігієни. Інформація досить часто є загальною, без будь-якої конкретики.

У звітах відсутня інформація щодо вжиття опікунами (піклувальниками) заходів із метою забезпечення потреб підопічної особи та реалізації її прав у різних сферах.

У цілому наявна у звітах опікунів (піклувальників) інформація не дає можливості оцінити у повному обсязі рівень виконання ними своїх обов'язків перед підопічними.

Під час моніторингу окремі органи опіки та піклування зазначили про неможливість впливати на опікунів (піклувальників) щодо подання ними звітів, оскільки їхня робота здійснюється на добровільних засадах, а надмірний вплив на них призведе до їхньої відмови від опікунства над недієздатними особами та особами, цивільна дієздатність яких обмежена.

Однією із причин відмови від опікунства є відсутність винагороди за виконання обов'язків опікуна (піклувальника) перед підопічними. У пункті 4.12 Правил передбачено, що обов'язки з опіки та піклування опікунами (піклувальниками) виконуються безоплатно. Водночас відповідно до статті 73 ЦКУ підстави виникнення права на оплату послуг опікуна (піклувальника), її розмір та порядок виплати встановлюються Кабінетом Міністрів України. Урядом на сьогодні такий порядок не затверджено.

Неналежне виконання органами опіки та піклування своїх функцій, що безпосередньо впливає на реалізацію захисту прав та законних інтересів осіб, які потребують опіки та піклування, підтверджено і судовою практикою.

Приклад. В окремій ухвалі Придніпровського районного суду м. Черкаси по справі №708/1300/17 від 15.03.2018 р. суд звертає увагу та доводить до відома голови Тинківської сільської ради Чигиринського району Черкаської області та голови Черкаської міської ради щодо необхідності в межах своїх повноважень та компетенції опікунської ради негайно вирішити питання про встановлення опіки та призначення опікуна над недієздатною особою.

В ухвалі суду наголошено, що належний контроль за діяльністю опікуна, якістю, достатністю здійснених ним повноважень щодо підопічної з метою недопущення порушення її прав та інтересів, указаними органами не здійснювався; не вжито заходів щодо збереження нерухомого та іншого майна, яке перебуває у власності недієздатної особи, подання про призначення іншого опікуна до суду не вносилось; взаємодія між органами опіки та піклування у зв'язку зі зміною місця проживання недієздатної особи відсутня.

Здійснення органами опіки та піклування нагляду за діяльністю інтернатних закладів щодо виконання ними завдань у сфері опіки та піклування

Відповідно до Типового положення про психоневрологічний інтернат, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №957 від 14.12.2016 р., Типового положення про дитячий будинок-інтернат, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 978 від 14.12.2016 р., Типового положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №772 від 2.09.2020 р., контроль за діяльністю таких інтернатів щодо виконання ними завдань у сфері опіки над підопічними з числа недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, здійснюють органи опіки та піклування, на обліку в яких перебувають такі особи.

Під час моніторингів установлено, що від указаних закладів органи опіки та піклування отримують звітну інформацію про використання коштів, що належать підопічним у вигляді пенсій (щомісячного довічного грошового утримання) та/або державних соціальних допомог, нарахованих відповідно до законодавства. Подання іншої інформації (за аналогією, як це здійснюють опікуни (піклувальники)), органи опіки та піклування не вимагають.

Інша діяльність щодо забезпечення прав та інтересів повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування

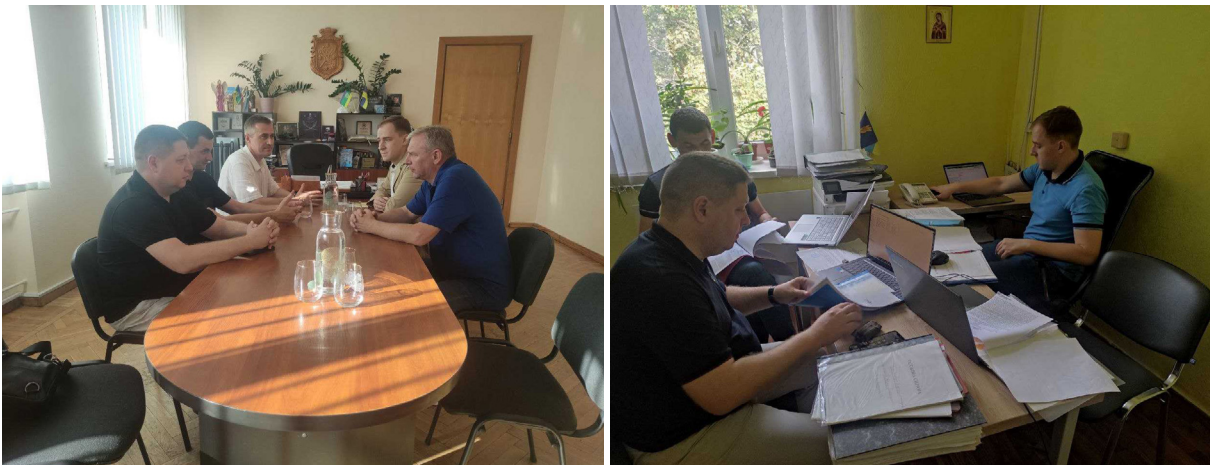
Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України спричинило масове переміщення громадян, зокрема й осіб з інвалідністю, з усіх регіонів України, а насамперед із районів ведення бойових дій чи прилеглої до них території. Під час моніторингу досліджувалося питання здійснення органами опіки та піклування контролю за місцем перебування, переміщенням підопічних і їхніх опікунів (піклувальників) у цих складних умовах.

Окремі органи опіки та піклування вживали заходів із метою з'ясування інформації щодо осіб, які перебувають під опікою та піклуванням, зокрема шляхом відвідування їх за місцем проживання, опитування сусідів. Установлено випадки, коли опікуни (піклувальники) разом із підопічними виїхали за межі України, а саме – до Німеччини, Франції, Італії, Польщі, Литви, Швейцарії.

За результатами моніторингу, **6 із 17 (35%)** ТГ не вживали заходів для здійснення такого контролю.

Моніторингом виявлено випадки порушення прав недієздатних осіб унаслідок невиконання їхніми опікунами своїх обов'язків під час дії правового режиму воєнного стану.

Приклад. Під час моніторингових візитів до Бердичівської та Коростишівської міських територіальних громад Житомирської області встановлено, що опікуни виїхали за кордон, залишивши своїх підопічних. При цьому опікунам продовжують нараховуватись відповідні державні соціальні виплати на підопічних.

Моніторингові візити до Бердичівської (зліва) та Коростишівської (справа) міських ТГ Житомирської області

Жодних заходів органами опіки та піклування Бердичівської та Коростишівської міських рад Житомирської області з метою захисту прав недієздатних осіб, які фактично залишилися без опікунів та без засобів до існування, не вжито.

Головами Бердичівської та Коростишівської міських рад Житомирської області враховано надані Уповноваженим рекомендації щодо усунення виявлених недоліків.

Причини

На нормативному рівні не визначено порядок дій органів опіки та піклування в умовах дії правового режиму надзвичайного або воєнного стану, зокрема у разі виявлення випадків проживання підопічного без призначеного йому опікуна (піклувальника) та втрати з останнім зв'язку, а також порядку взаємодії між органами місцевої влади та відповідними відомствами щодо з'ясування місця перебування опікунів (піклувальників) та їх підопічних, зокрема й тих, які виїхали за межі України та місцезнаходження яких невідомо.

Мінсоцполітики та Нацсоцслужба не надавали методичних рекомендацій щодо порядку дій органів опіки та піклування в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Як наслідок, органи опіки та піклування приймають рішення щодо встановлення чи припинення опіки та піклування на власний розсуд поза межами законодавства.

Приклад. Під час моніторингового візиту до Смілянської міської ради Черкаської області встановлено, що рішенням виконавчого комітету ради затверджено висновки опікунської ради про «призупинення» повноважень опікунів осіб, евакуйованих із районів ведення бойових дій, унаслідок втрати зв'язку з ними. Натомість тимчасове виконання опікунських обов'язків за недієздатними, зокрема й щодо розпорядження належними їм коштами пенсійних та державних соціальних виплат, покладено на Смілянський психоневрологічний інтернат, в якому такі особи перебувають.

Моніторинговий візит до Смілянської міської ТГ Черкаської області

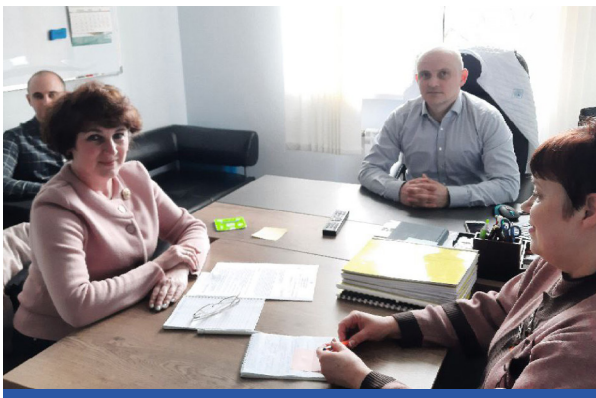
1.1.4. Взаємодія органів опіки та піклування з пов'язаними органами, установами, закладами

Відповідно до вимог пункту 1.7 Правил діяльність органів опіки та піклування має бути зосереджена на забезпеченні прав та інтересів неповнолітніх дітей та повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування, в усіх сферах.

Під час моніторингу досліджено питання взаємодії органів опіки та піклування з пов'язаними органами, установами, закладами з метою забезпечення прав повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування.

Відвідування ЦНАПу м. Черкаси

Відвідування КНП «Ірпінський міський центр первинної медико-санітарної допомоги» Ірпінської міської ради

Відсутня належна співпраця органів опіки та піклування із такими інституціями:

- житлово-експлуатаційними конторами, будинкоуправліннями; органами внутрішніх справ; органами державної реєстрації актів цивільного стану; нотаріальними конторами; судовими органами – з метою виявлення повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування;
- органами соціального захисту населення, територіальними органами ПФУ, територіальними центрами соціального обслуговування (надання соціальних послуг) – з метою забезпечення прав осіб, які перебувають під опікою та піклуванням, у сфері соціального захисту. В той час як для цих осіб є важливим питання отримання пенсійних та державних соціальних виплат, інших видів державної підтримки відповідно до індивідуальної програми реабілітації, соціальних послуг з огляду на наявність складних життєвих обставин, які особи або їхні сім'ї не можуть подолати самотійно;
- закладами охорони здоров'я – з метою здійснення контролю щодо забезпечення реалізації прав осіб, які перебувають під опікою та піклуванням, у сфері охорони здоров'я;
- із центрами надання адміністративних послуг, які надають послуги зняття з реєстрації місця проживання, а також послуги у сфері державної реєстрації прав на нерухоме майно – для забезпечення майнових прав осіб, які перебувають під опікою та піклуванням. Органи опіки та піклування не мають доступу до реєстру ТГ та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, натомість співпраця із центрами надання адміністративних послуг дозволить відстежувати випадки протиправного зняття з реєстрації місця проживання або продаж/передачу в оренду майна підопічних без дозволу органу опіки;
- із надавачами житлово-комунальних послуг – із метою забезпечення прав осіб, які перебувають під опікою та піклуванням, на отримання відповідних послуг.

Причини

Відсутність на нормативному рівні порядку взаємодії органів опіки та піклування із зацікавленими органами, підприємствами, установами, організаціями з метою забезпечення прав осіб, які перебувають під опікою та піклуванням, у різних сферах.

Виявлені під час моніторингу проблемні питання, зокрема й ті, що недостатньо врегульовані на нормативному рівні, могли б бути частково врегульовані шляхом надання Мінсоцполітики/Нацсоцслужбою уповноваженим органам системи опіки та піклування необхідних методичних рекомендацій із питань здійснення опіки та піклування. За період проведення моніторингу відповідних методичних рекомендацій не надходило. Роз'яснення, що надсилалися, носили загальний характер.

1.2. Ведення обліку повнолітніх недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена

Моніторингом встановлено таке:

- на рівні ТГ здійснюється облік повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування;
- інформація про дієздатність особи вноситься органами опіки та піклування до ЦБІ;
- звітна інформація про опіку та піклування над повнолітніми особами подається територіальними громадами до Мінсоцполітики та Нацсоцслужби;
- інформація про дату визнання особи недієздатною та про дату поновлення дієздатності особи міститься в Реєстрі виборців.

Ведення обліку на рівні ТГ

Облік повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування, ведеться у всіх ТГ.

Виявлено випадки неналежного ведення обліку та подання недостовірної звітної інформації.

Приклад. За результатами моніторингового візиту до Тисменицької міської ТГ виявлено:

- не обліковано особові справи, які було передано ліквідованим органом опіки та піклування Тисменицької райдержадміністрації під час адміністративно-територіальної реформи (липень 2020 року);
- у звіті до Нацсоцслужби за I півріччя 2023 року не зазначено відомостей про одну особу, яку визнано судом недієздатною, що перебуває у Погонянському психоневрологічному інтернаті, та опіку над нею здійснює керівник закладу.

Моніторинговий візит до Тисменицької міської ТГ

Не здійснюється робота з виявлення осіб, які потребують опіки та піклування, та є внутрішньо переміщеними особами.

Із відвіданих 17 громад лише в одній Смілянській міській ТГ забезпечено взяття на облік 18 внутрішньо переміщених осіб із Луганської, Донецької, Херсонської областей.

Причини

Відсутність взаємодії між місцевими органами влади у питаннях виявлення та взяття на облік таких осіб, а також неврегульованість на нормативному рівні порядку взаємодії.

Відображення інформації в ЦБІ

Моніторингом встановлено, що окремі органи опіки та піклування (Черкаська міська ТГ) вносять інформацію про дієздатність особи до ЦБІ.

Мінсоцполітики поінформовано, що до ЦБІ вноситься інформація органами опіки та піклування виконавчих органів міських, районних у містах (у разі їх утворення) (крім м. Києва) рад – про обсяг дієздатності особи із зазначенням дат набуття та втрати відповідного статусу. Доступ до ЦБІ у виконавчих органах сільських, селищних рад як органів опіки та піклування – відсутній.

Причини

Не внесено необхідні зміни до Положення про централізований банк даних з проблем інвалідності⁶.

Невнесення даних до ЦБІ виконавчими органами сільських, селищних рад щодо цієї категорії осіб не забезпечує належного обліку даних про осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, інших осіб та використання його даних для аналізу потреб цих осіб та їх задоволення, що передбачено вказаним Положенням.

⁶ Положення про централізований банк даних з проблем інвалідності, затверджене постановою Кабінету Міністрів України №121 від 16.02.2011 р. (зі змінами).

Інформація Мінсоцполітики та Нацсоцслужби про звіти територіальних громад щодо опіки та піклування над повнолітніми особами

Мінсоцполітики з власної ініціативи запроваджено піврічну форму звіту про опіку та піклування над повнолітніми особами у 2017 році⁷.

Звітні дані в розрізі ТГ заповнюються з використанням інструментів Google.

Нацсоцслужба з метою здійснення своїх повноважень у сфері опіки та піклування над повнолітніми недієздатними особами та особами, цивільна дієздатність яких обмежена, з лютого 2021 року здійснює збір звітів від ТГ за доопрацьованою формою.

Інформація ЦВК про збір даних щодо недієздатних осіб

ЦВК на підставі законодавчих актів є розпорядником, а також забезпечує ведення та функціонування Реєстру виборців, в якому міститься інформація про виборців, що були визнані судами недієздатними, із зазначенням строку дії рішення, осіб, стосовно яких було скасовано рішення про визнання їх недієздатними, а також осіб, щодо яких було прийнято рішення про продовження строку дії рішення про визнання особи недієздатною із зазначенням строку.

Таку інформацію у вигляді електронних копій судових рішень щомісячно ДСА надсилає до ЦВК.

Додатково ЦВК здійснює уточнення інформації про особу, визнану судом недієздатною та внесену до Реєстру виборців, шляхом надсилання до відповідного суду запиту щодо продовження строку дії рішення про визнання особи недієздатною.

Моніторингом Уповноваженого встановлено, що дані в Реєстрі виборців актуальні станом на 24 лютого 2022 року. ЦВК не здійснює оновлення інформації в Реєстрі виборців на підставі даних, отриманих від ДСА, у зв'язку з прийняттям відповідної постанови Центральної виборчої комісії⁸.

Аналіз інформації щодо чисельності недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена

За результатами аналізу інформації про чисельність недієздатних осіб, отриманої від ЦВК, станом на 24.02.2022 р. (35 372 особи), Мінсоцполітики станом на 01.01.2023 р. (26 880 осіб), Нацсоцслужби станом на 1.07.2023 р. (31 075 осіб), ОВА, КМВА станом на 01.10.2023 р. (34 342 особи). Встановлено, що ці дані істотно різняться між собою.

Не узгоджується між собою й інформація Мінсоцполітики та Нацсоцслужби, ОВА, КМВА щодо чисельності осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, а також суб'єктів, які виконують функції опікунів (піклувальників).

Висновки

Відсутність уніфікованого обліку недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, унеможлиблює здійснення контролю за дотриманням прав і свобод таких осіб.

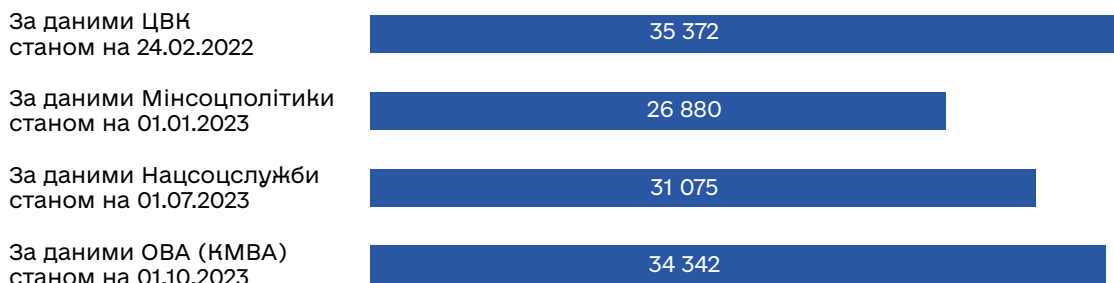
⁷ Лист Мінсоцполітики №576/0/131-17/175 від 21.06.2017 р.

⁸ Постанова ЦВК «Про тимчасове припинення функціонування автоматизованої інформаційно-комунікаційної системи «Державний реєстр виборців» на час дії воєнного стану» №61 від 24.02.2022 р.

Статистичну інформацію щодо цих категорій осіб за даними Мінсоцполітики, Нацсоцслужби, ОВА, КМВА та ЦВК наведено у інфографіках.

ІНФОГРАФІКА щодо чисельності осіб, визнаних недієздатними

Загальна чисельність осіб, визнаних недієздатними

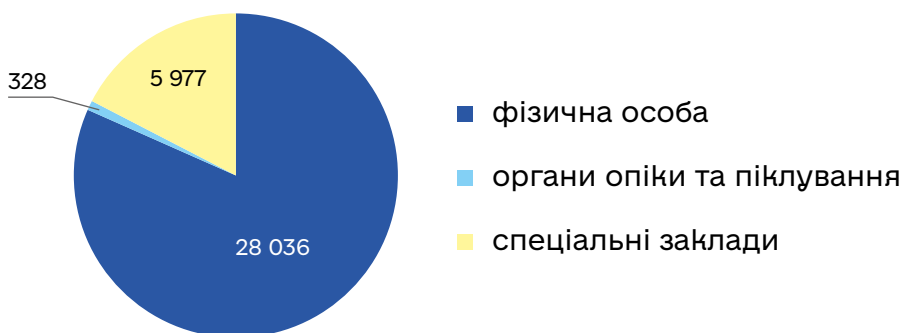
За даними **Мінсоцполітики** станом на **01.01.2023**, із загальної чисельності осіб, визнаних недієздатними, опікуном є

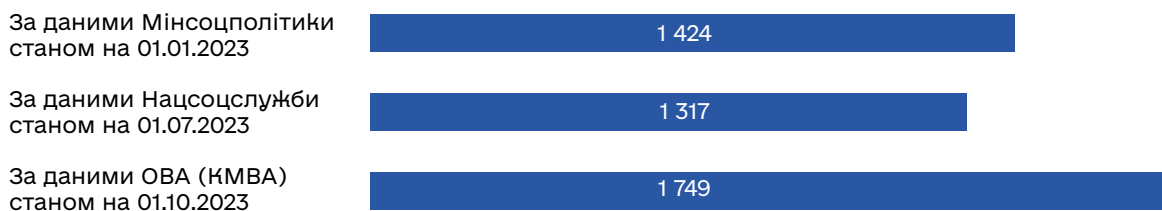

За даними **Нацсоцслужби** станом на **01.07.2023**, із загальної чисельності осіб, визнаних недієздатними, опікуном є

За даними **ОВА, КМВА** станом на **01.01.2023**, із загальної чисельності осіб, визнаних недієздатними, опікуном є

ІНФОГРАФІКА щодо чисельності осіб, цивільна дієздатність яких обмежена**Загальна чисельність осіб, цивільна дієздатність яких обмежена**

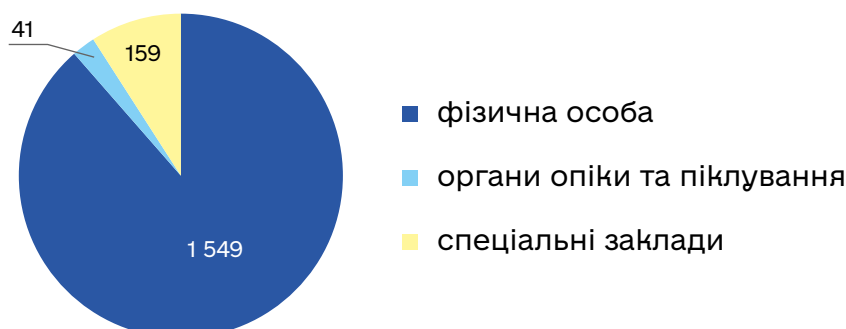
За даними Мінсоцполітики станом на 01.01.2023, із загальної чисельності осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, піклувальником є

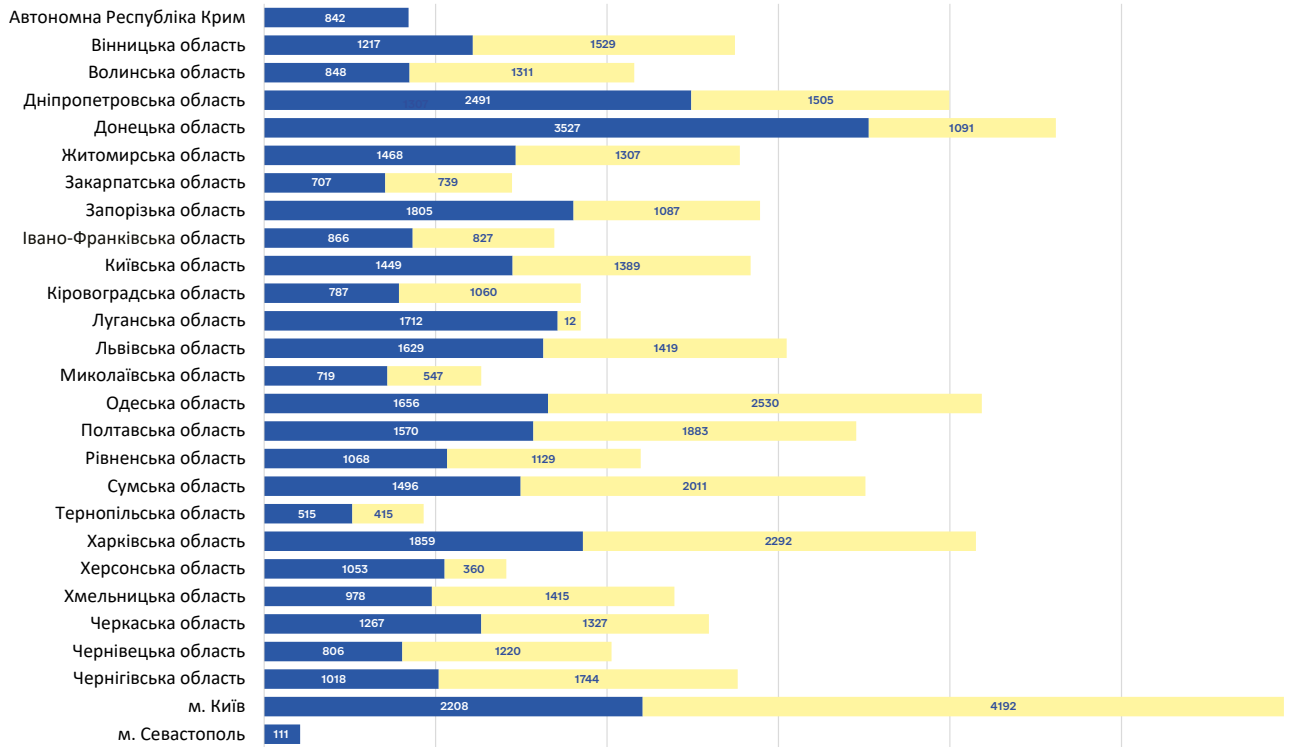
За даними Нацсоцслужби станом на 01.01.2023, із загальної чисельності осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, піклувальником є

За даними ОВА (КМВА) станом на 01.01.2023, із загальної чисельності осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, піклувальником є

ІНФОГРАФІКА щодо чисельності осіб, визнаних недієздатними у розрізі областей України

■ За даними ЦВК станом на 24.02.2022

■ За даними ОВА, КМВА станом на 01.10.2023

Забезпечення прав повнолітніх недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, судом

2.1. Визнання фізичної особи недієздатною та поновлення її цивільної дієздатності: здобутки та виклики

Упродовж останніх 10 років відбулися певні зрушення, що стосуються забезпечення прав осіб, визнаних судом недієздатними. Зокрема, внесено зміни⁹ до ЦПКУ (набули чинності 15 грудня 2017 року), що змінили процедуру визнання фізичної особи недієздатною (згодом були удосконалені) та були спрямовані на залучення такої особи до участі у прийнятті окремих рішень щодо себе, серед них:

- розгляд судом справи щодо визнання фізичної особи недієздатною за участю особи, щодо якої розглядається справа (частина перша статті 299 ЦПКУ), – забезпечено участь такої особи у прийнятті рішення, що стосується визнання її недієздатною, навіть у випадках, коли особа перебуває в психіатричному чи іншому лікувальному закладі (у режимі відеоконференції);
- скасування рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення її цивільної дієздатності у разі одужання або значного поліпшення її психічного стану здійснюється за рішенням суду на підставі відповідного висновку судово-психіатричної експертизи за заявою такої особи або її адвоката (частина четверта статті 300 ЦПКУ) – надано право особисто звертатися щодо поновлення цивільної дієздатності;
- установлення строку дії рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною, який не може перевищувати двох років. Клопотання про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною має право подати опікун, представник органу опіки та піклування не пізніше ніж за п'ятнадцять днів до закінчення строку дії судового рішення (частини шоста та сьома статті 300 ЦПКУ).

Щодо звернення фізичної особи, яка була визнана судом недієздатною, за поновленням цивільної дієздатності

Установлено неузгодженість положень частини четвертої статті 300 ЦПКУ та частини першої статті 42 ЦКУ, що стосуються поновлення цивільної дієздатності таких осіб за їх зверненням.

Відповідно до положень статті 42 ЦКУ за заявою опікуна або органу опіки та піклування суд поновлює цивільну дієздатність фізичної особи, яка була визнана недієздатною, і припиняє опіку, якщо буде встановлено, що внаслідок видужання або значного поліпшення її психічного стану у неї поновилася здатність усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Натомість у частині четвертій статті 300 ЦПКУ передбачено, що скасування рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення її цивільної дієздатності у разі одужання або значного поліпшення її психічного стану здійснюється зокрема й за заявою особи, визнаної недієздатною, або її адвоката.

⁹ Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» №2147-VIII від 3.10.2017 р.

Щодо встановлення у законодавстві строку дії рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною

Правове положення частин шостої та сьомої статті 300 ЦПКУ про встановлення строку дії рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною, який не може перевищувати двох років, загалом відповідає стандартам міжнародно-правового регулювання захисту прав недієздатних осіб. Проте, як засвідчує практика, не повною мірою узгоджується з принципом правової гнучкості, відповідно до якого засоби для захисту та інші правові засоби, доступні для захисту особистих та економічних інтересів недієздатних дорослих осіб, мають бути достатніми за своїм обсягом і достатньо гнучкими для того, щоб на відповідному рівні застосовувати юридичні засоби до осіб із різним ступенем обмеження дієздатності, який закріплено у Принципах правового захисту недієздатних дорослих осіб, затверджених 23.02.1999 р. Комітетом Міністрів Ради Європи (Рекомендація N°R(99)4).

Установлений законодавством дворічний термін – позитивний чинник у питаннях додержання прав повнолітніх недієздатних осіб, але водночас не для усіх таких осіб він виправданий. Відповідно до пункту 6 Резолюції 46/119 про захист осіб із психічними захворюваннями та покращення психіатричної допомоги, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 18 лютого 1992 року, рішення, що стосуються правоздатності та необхідності в особистому представнику, повинні розглядатися знову через розумні інтервали, встановлені у внутрішньому законодавстві; індивід, чия правоздатність перебуває під питанням, його особистий представник, якщо такий існує, і будь-які інші зацікавлені сторони повинні мати право на оскарження будь-яких таких рішень у вищих судових інстанціях.

Зі змісту статті 39 ЦКУ вбачається два критерії психічного розладу, які є підставою для визнання особи недієздатною: хронічність та стійкість психічного розладу, наявність і ступінь вираженості яких встановлюється згідно з висновком СПЕ.

Вимога для всіх недієздатних осіб (навіть для тих, які за медичними показниками мають розлади психічного здоров'я безстроково, зокрема це стосується окремих осіб з інвалідністю з дитинства I групи підгрупи «А») проходити щодва роки чергове підтвердження у судовому порядку вказаного статусу, є обтяжливою і недоцільною.

Доцільно для таких категорій осіб у висновку СПЕ вказувати про строковий та безстроковий характер психічного розладу. З огляду на це вбачається за необхідне визначити у чинному законодавстві України диференційований підхід щодо встановлення строків для визнання фізичної особи недієздатною (на підставі медичних ознак розвитку психічного розладу у особи).

В Україні необхідно запровадити механізм індивідуальної оцінки кожної особи із психічними розладами і прийняття максимально індивідуалізованих рішень стосовно можливостей кожної окремої особи приймати усвідомлені рішення у тій чи іншій сфері життя. Кожне конкретне обмеження, що накладається на таку особу, має ґрунтуватися на вивченні її ситуації та як наслідок – установленні строків недієздатності для кожної особи індивідуально.

Законодавець передбачив періодичний судовий контроль за продовженням існування підстав для позбавлення особи дієздатності з метою гарантування захисту та реалізації прав і свобод осіб, які визнані недієздатними. Однак він є дієвим саме за умови чіткого виконання суб'єктами окреслених правовідносин приписів законодавства із дотриманням визначених строків та процедур.

Передбачалося, що зазначену норму буде спрямовано на відновлення прав та отримання позитивного ефекту для тих недієздатних осіб, які не отримали належного захисту, зокрема й через зловживання з боку опікунів.

Результати моніторингу щодо практичної реалізації положень норм частин шостої та сьомої статті 300 ЦПКУ

Під час виїзних та безвиїзних моніторингів (у 10 ТГ) виявлено 34 випадки закінчення визначеного частиною шостою статті 300 ЦПКУ дворічного строку дії рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною:

- Безлюдівська селищна ТГ – 3 випадки;
- Берегівська міська ТГ – 2;
- Ірпінська міська ТГ – 4;
- Очаківська міська ТГ – 1;
- Миколаївська міська ТГ – 8;
- Смілянська міська ТГ Черкаської області – 1;
- Тисменицька міська ТГ – 2;
- Черкаська міська ТГ – 10;
- Чернігівська міська ТГ – 1;
- Чернівецька міська ТГ – 2 випадки.

У переважній кількості випадків опікунами не вчинено дій із метою продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною.

Аналіз документів, наявних в особових справах осіб, які перебувають на обліку в органах опіки та піклування, свідчить, що опікуни звертаються до суду із клопотанням про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною переважно за 15 днів до закінчення строку дії рішення суду (згідно з вимогами частини сьомої статті 300 ЦПКУ такий строк є граничним для подання відповідного клопотання). Нове рішення суд виносить у переважній більшості через 6-12 місяців після закінчення строку дії попереднього судового рішення.

У цей період особи перебувають у невизначеному статусі (формально вони є дієздатними, де-факто – ні) та можуть не усвідомлювати значення своїх дій, а такий стан цих осіб може бути використаним іншими особами всупереч їхнім інтересам. Мін'юст називає таку ситуацію «сірою зоною» у законодавстві.

Причини:

- бездіяльність опікунів щодо неподання клопотання про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною до суду;
- тривалий розгляд клопотання у суді (у зв'язку з перевантаженням судів, необхідністю отримання висновку СПЕ тощо);
- нездійснення органом опіки та піклування контролю за строками дії судового рішення про визнання фізичної особи недієздатною та непроведення роз'яснювальної роботи з опікунами щодо необхідності їхнього звернення до суду;
- нерозмежованість у положеннях частини сьомої статті 300 ЦПКУ випадків, у яких клопотання про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною подає орган опіки, а в яких – опікун. Органи опіки та піклування вважають, що подання клопотання до суду про продовження строку дії рішення суду щодо визнання фізичної особи недієздатною – це виключно обов'язок опікуна.

Висновки

Результати моніторингу Уповноваженого свідчать про порушення прав осіб, які потребують опіки, внаслідок недотримання вимог частин шостої та сьомої статті 300 ЦПКУ, та необхідність їх перегляду.

2.2. Судово-психіатрична експертиза для визнання особи недієздатною, поновлення цивільної дієздатності чи продовження строку дії рішення про визнання недієздатною

Витрати, пов'язані із проведенням судово-психіатричної експертизи

Відповідно до статті 299 ЦПКУ судові витрати, пов'язані з провадженням справи про визнання фізичної особи недієздатною або обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, здійснює держава. Суд, установивши, що заявник діяв недобросовісно без достатньої для цього підстави, стягує із заявника всі судові витрати.

Статтею 15 Закону України «Про судову експертизу» №4038-XII від 25.02.1994 р. встановлено, що проведення СПЕ державними спеціалізованими установами у кримінальних провадженнях за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, суду та у справах про адміністративні правопорушення здійснюється за рахунок коштів, які цільовим призначенням виділяються цим експертним установам з Державного бюджету України.

Проведення судових експертиз, обстежень і досліджень судово-психіатричними установами здійснюється за рахунок коштів, які безпосередньо і цільовим призначенням виділяються цим експертним установам із державного чи місцевого бюджету. Винятком є випадки, передбачені частиною четвертою цієї статті закону, в частині оплати таких витрат за рахунок замовника у разі відповідного замовлення останнім.

Витрати на проведення СПЕ судово-психіатричними установами МОЗ у цивільних і господарських справах відшкодовуються в порядку, передбаченому чинним законодавством¹⁰.

Установлено, що законодавство не передбачає цільового виділення коштів на проведення СПЕ у цивільному процесі. Водночас відповідно до статті 8 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» №2801-XII від 19.11.1992 р. (надалі – Закон «Основи законодавства про охорону здоров'я») держава гарантує безоплатне проведення СПЕ у порядку, встановленому законодавством.

Приклад. До Уповноваженого звернулася громадянка Т. з міста Києва щодо сприяння в нормативному врегулюванні питання безоплатного проведення СПЕ для осіб з інвалідністю. Заявниця повідомила, що вона має сина 2002 року народження, особу з інвалідністю з дитинства 1 групи (підгрупа А), який із раннього дитинства страждає на стійкий хронічний розлад та потребує постійного стороннього догляду. При досягненні повноліття, на підставі рішення суду, сина визнано недієздатною особою на два роки, на цей період також призначено опікунами батьків. Через два роки громадянка Т. звернулася до суду з відповідним клопотанням. Суд постановив, що клопотання не відповідає вимогам статті 300 ЦПК, оскільки до клопотання не додано висновку СПЕ.

На виконання рішення суду заявниця уклала договір з Інститутом судової психіатрії про надання платних послуг у вигляді СПЕ, оплатила експертизу та висновки подала до суду.

¹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних, адміністративних та господарських справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави» №590 від 27.04.2006 р.

У рамках здійснюваного провадження Уповноваженого було встановлено, що у разі призначення СПЕ судом із метою прийняття чи продовження строку дії рішення про визнання особи недієздатною, її проведення здійснюється на безоплатній основі. Якщо суд приймає рішення про надання висновку СПЕ особою, яка має намір стати опікуном, така експертиза проводиться за рахунок коштів замовника.

За інформацією Інституту судової психіатрії, упродовж 2022 року судовими експертами цієї установи було проведено 1643 судові експертизи по справах щодо прийняття рішення судом про визнання особи недієздатною. У 36 випадках оплата за проведення експертизи була покладена судом на особу, яка має намір стати опікуном, в інших 1607 – на держбюджет. У випадках продовження строку дії рішення суду про визнання особи недієздатною судовими експертами Інституту судової психіатрії було проведено 123 експертизи. У 32 випадках оплата за проведення експертизи була покладена судом на особу, яка має намір стати опікуном, в інших випадках – на держбюджет.

Проведений моніторинг свідчить, що нині відсутній єдиний підхід до компенсації судових витрат, пов'язаних із проведенням СПЕ.

Міністерством юстиції України підтверджено, що певна неузгодженість між нормами цивільного процесуального законодавства призводить до неоднозначної судової практики щодо права громадян на безоплатне проведення СПЕ.

Також встановлено, що Національним планом¹¹ передбачено заходи стосовно вивчення питання щодо можливості звільнення від сплати за проведення СПЕ особи, щодо якої розглядається справа про поновлення цивільної дієздатності чи продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною (підпункт 3 пункту 1 розділу VI Національного плану), та розроблення порядку діяльності органу опіки та піклування стосовно вирішення питань опіки та піклування над повнолітніми особами (пункт 4 пункту 1 розділу VI Національного плану), відповідальним виконавцем яких визначено Мінсоцполітики.

Незважаючи на те, що термін виконання зазначеного заходу – грудень 2022 року, Мінсоцполітики не розроблено проект відповідного нормативно-правового акту. Водночас Мінсоцполітики підтримує необхідність унормувати питання щодо звільнення від сплати за проведення СПЕ особи, щодо якої розглядається справа про визнання недієздатною, поновлення цивільної дієздатності чи продовження строку дії рішення про визнання недієздатною, а також продовжує роботу щодо напрацювань відповідних змін спільно із іншими центральними органами.

Окремі питання реформування системи судово-психіатричної експертизи

У 2022 році в Україні було удосконалено систему СПЕ. У зв'язку з реформуванням Інституту судової психіатрії змінено його структуру та наразі розбудовується спроможна мережа державних установ, в яких буде проводитися СПЕ.

Для покращення якості СПЕ необхідно оновити законодавство, яке регулює порядок її проведення. Зокрема, внести зміни до Порядку проведення судово-психіатричної експертизи, затвердженого наказом МОЗ №865 від 5.08.2018 р., з урахуванням сучасних медичних методик і диджиталізації.

В Україні здійснюється реформування чинної системи встановлення інвалідності в частині запровадження Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я, яку було схвалено 22 травня 2001 р. на 54-й Всесвітній асамблеї охорони здоров'я.

¹¹ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю на період до 2025 року» №285-р від 7.04.2021 р.

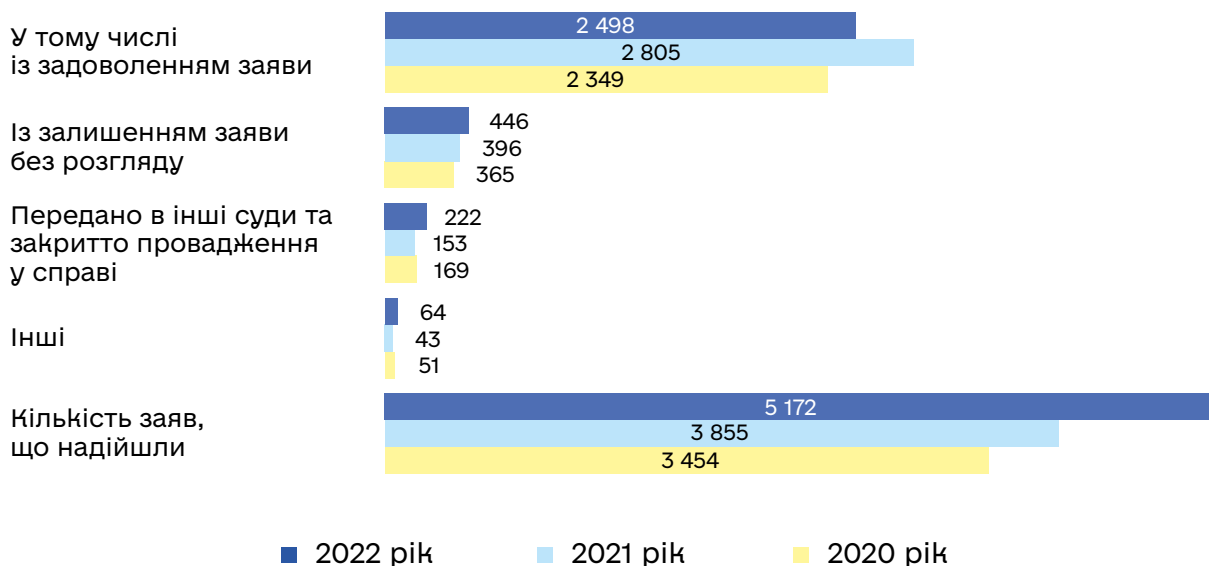
Новації дозволять у контексті європейських тенденцій відмовитися від понять «інвалідність», «фізичні та інші вади» тощо і застосовувати поняття «функціонування», «обмеження життєдіяльності», «діяльність та участь». Це сприятиме зміні усталених підходів щодо можливостей для реалізації у всіх сферах життя людини з розладами стану здоров'я; слугуватиме осучасненню підходів щодо доступу та участі осіб, визнаних у судовому порядку недієздатними. Зокрема, варто визначити класифікацію хронічних та стійких психічних розладів у контексті можливості, враховуючи медичні показники, залучення осіб із відповідними розладами до різних видів діяльності. Ураховуючи особливості стану здоров'я цієї категорії осіб, такий підхід відповідатиме гуманістичним принципам захисту їх прав.

Висновки

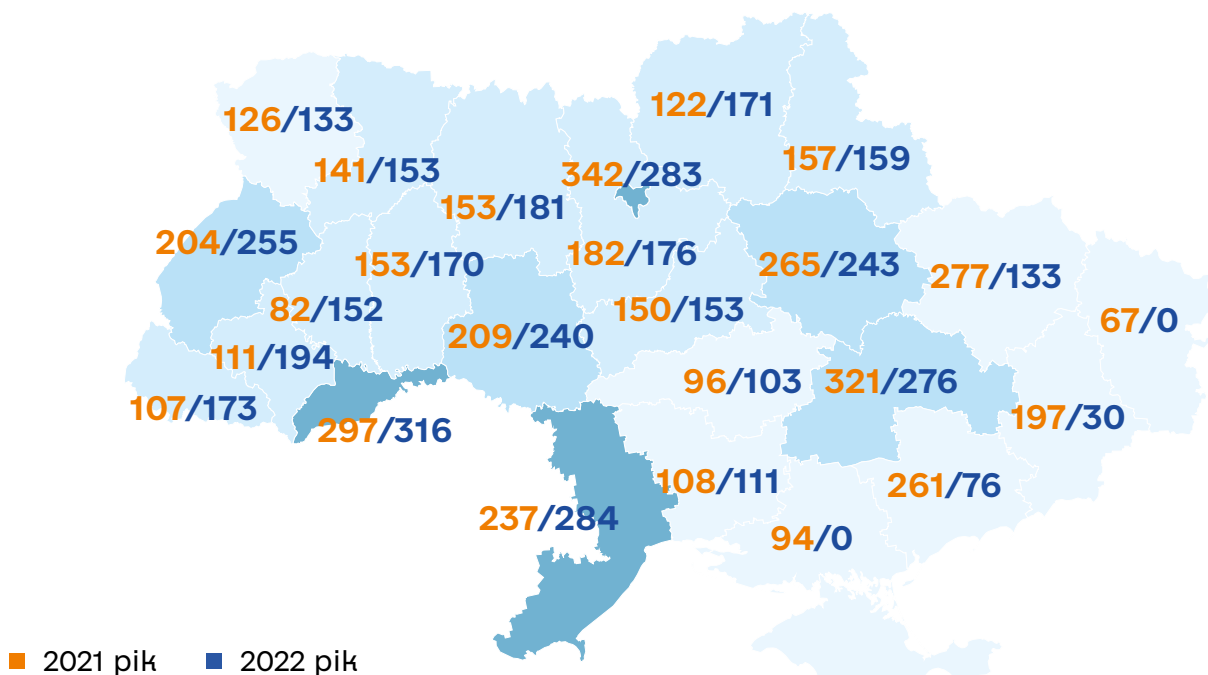
Результати моніторингу Уповноваженого свідчать про необхідність розроблення нормативно-правового акту для унормування питання звільнення від сплати за проведення СПЕ особи, щодо якої розглядається справа про визнання недієздатною, поновлення цивільної дієздатності чи продовження строку дії рішення про визнання недієздатною.

2.3. Розгляд судами справ про встановлення недієздатності та обмеженої дієздатності осіб

За даними ДСА, динаміка заяв про визнання особи недієздатною у 2020-2022 рр. була такою:

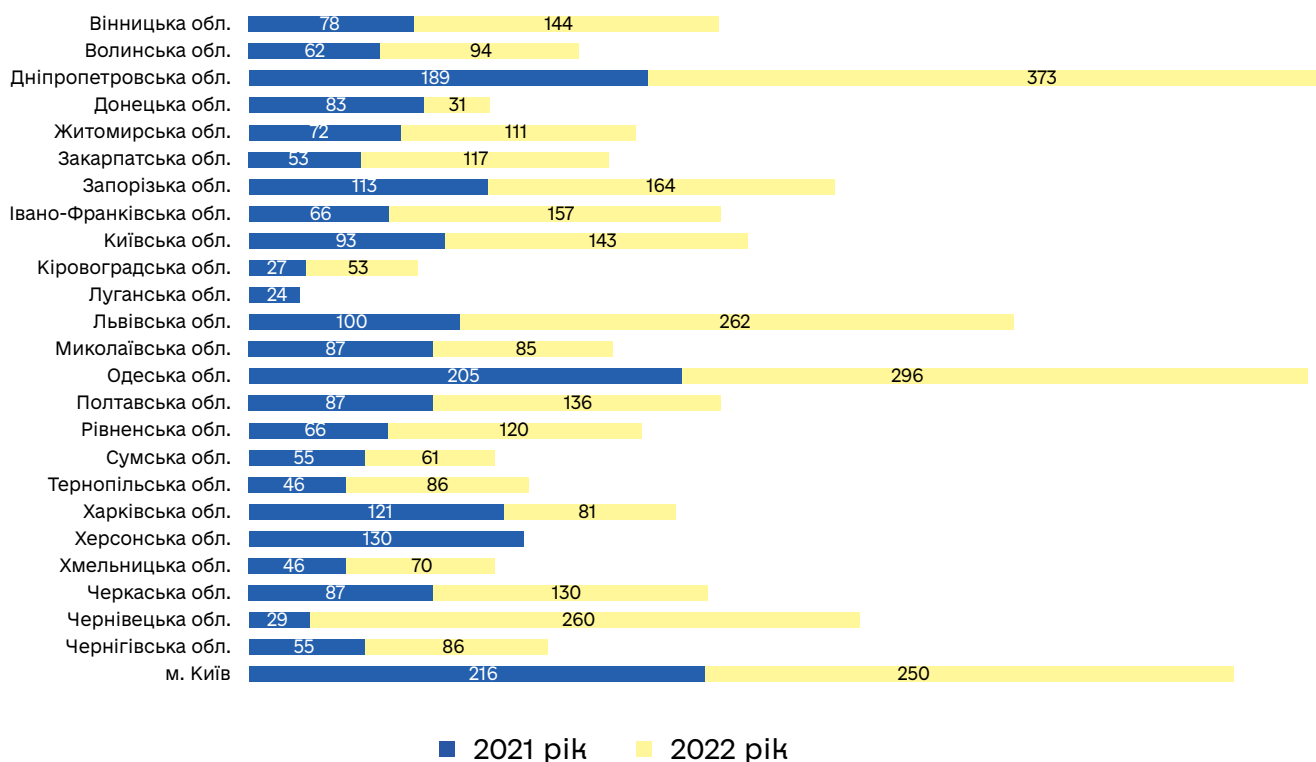

Кількість розглянутих справ судами у 2021 та 2022 році, по областях

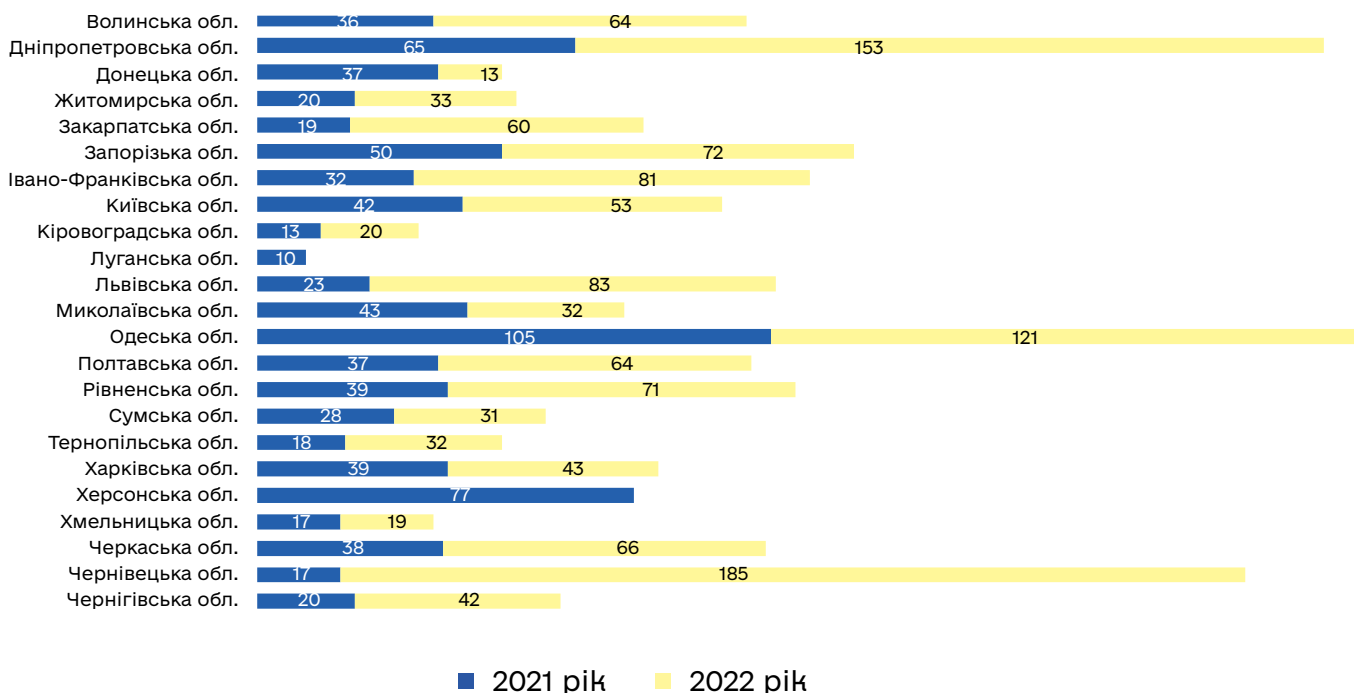

Аналіз розглянутих справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи по областях свідчить про зменшення розглянутих справ на територіях, де ведуться активні бойові дії, або на прилеглих територіях.

Кількість нерозглянутих справ судами у 2021 та 2022 роках

Кількість нерозглянутих справ судами у 2021 та 2022 роках, провадження у яких зупинено

Приклад. Під час виїзних та безвиїзних моніторингів перевірено особові справи недієздатних осіб з питання дотримання судами положень частини шостої статті 300 ЦПКУ щодо строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною, який не може перевищувати двох років.

Виявлено, що у 1118 особових справах наявні судові рішення, що були прийняті після 15.12.2017. У 55 справах не було встановлено строки дії судового рішення про визнання фізичної особи недієздатною до двох років, зокрема у таких судах: Ірпінський міський суд Київської області, Ніжинський міськрайонний суд, Новозаводський районний суд м. Чернігова, Придніпровський районний суд м. Черкаси, Соснівський районний суд м. Черкаси, Сторожинецький районний суд Чернівецької області, Бердичівський міськрайонний суд Житомирської області, Центральний та Заводський районні суди м. Миколаєва.

Уповноваженим надано відповідні рекомендації Ірпінському міському суду Київської області, Бердичівському міськрайонному суду Житомирської області, які були враховані головами суду.

Висновки

Збільшилась кількість нерозглянутих справ судами під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України.

Суди після внесення змін до ЦПКУ не завжди дотримувались норм щодо встановлення строків недієздатності.

Реалізація прав повнолітніми недієздатними особами та особами, цивільна дієздатність яких обмежена

3.1. Загальний огляд

Конституція України (статті 21 та 24) визначає, що усі люди є вільні й рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Водночас стаття 70 Конституції України встановлює пряме обмеження, що позбавляє право голосу на виборах і референдумах громадян України, яких визнано судом недієздатними.

Конвенція про права осіб з інвалідністю (яка відповідно до статті 9 Конституції України є частиною національного законодавства України) гарантує особам з інвалідністю, до яких належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями правоздатність (здатність мати права та обов'язки) нарівні з іншими.

Зв'язок у національному законодавстві між дієздатністю особи та її правоздатністю призводить до фактичного усунення осіб, визнаних недієздатними, від процесу прийняття рішень щодо реалізації ними своїх прав. Таких осіб ставлять у повну залежність від опікуна та обмежують у фундаментальних правах людини, а отже вони майже повністю втрачають свою особисту цілісність.

Особи, які визнано недієздатними, в Україні не мають права:

- обирати місце проживання – місцем проживання недієздатної особи є місце проживання її опікуна або місцезнаходження відповідної організації, яка виконує щодо неї функції опікуна (стаття 29 ЦКУ);
- голосу на виборах і референдумах (стаття 70 Конституції України, стаття 7 Виборчого кодексу України);
- самостійно звертатися за безоплатною правовою допомогою з усіх питань (наразі це можливо лише з питань, які стосуються визнання фізичної особи недієздатною та поновлення її цивільної дієздатності) (частина третя статті 10 та частина п'ята статті 18 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу»);
- звертатися до суду про позбавлення повноважень опікуна;
- приймати рішення щодо медичного втручання (включно із застосуванням методів профілактики, діагностики, лікування, реабілітації та лікарських засобів) (статті 43, 44 Закону «Основи законодавства про охорону здоров'я»).

Висновки

Законодавство України в частині визнання повної недієздатності осіб не відповідає вимогам Конвенції про права осіб з інвалідністю, а отже підлягає перегляду, щоб забезпечити права цих осіб на рівність перед законом.

3.2. Право на соціальний захист

Недієздатні особи та особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть реалізувати свої права у сфері соціального захисту через опікуна (піклувальника). Зокрема, відповідно до частини першої статті 44 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»¹² звернення щодо призначення (перерахунку) пенсії здійснюється шляхом подання заяви та інших документів, необхідних для призначення (перерахунку) пенсії, до територіального органу ПФУ або до уповноваженого ним органу чи уповноваженої особи через законного представника недієздатної особи, особи, дієздатність якої обмежена. У пункті 1.4 Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»¹³ конкретизовано, що законними представниками таких осіб, які звертаються з відповідною заявою, є опікуни, піклувальники, представники закладів (органів опіки та піклування), які виконують функції опікунів чи піклувальників.

Відповідно до пункту 28 Порядку організації надання соціальних послуг¹⁴ для надання соціальних послуг подається заява особи, законного представника, повідомлення уповноваженої особи органу опіки та піклування (для недієздатних осіб, опікуна яким не призначено або які втратили з ним зв'язок під час дії правового режиму надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях). Зміни до вказаного Порядку, за якими уповноважена особа органу опіки та піклування може вчиняти дії в інтересах недієздатної особи при наявності у неї де-юре, але відсутності де-факто опікуна, зумовлені викликами введеного в Україні правового режиму воєнного стану, адже існують непоодинокі випадки, коли внаслідок військового вторгнення Російської Федерації на територію України опікуни покидали своє місце проживання, лишаючи своїх підопічних.

Подібні зміни¹⁵ було внесено і до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи¹⁶. Ними передбачено, що заяву про взяття на облік особи, яка визнана судом недієздатною, може подавати її законний представник (для недієздатних осіб, яким призначено опікуна), керівник закладу соціального захисту (для недієздатних осіб, яким не призначено опікуна, в разі влаштування такої особи до закладу соціального захисту) або уповноважена особа органу опіки та піклування (для недієздатних осіб, яким опікуна не призначено та яких не влаштовано до закладу соціального захисту, або для недієздатних осіб, з опікунами яких втрачено зв'язок під час дії правового режиму надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях) за задекларованим (зареєстрованим) місцем проживання (перебування) такої особи, а особа, дієздатність якої обмежена, може самостійно звернутися із заявою про взяття на облік.

Упроваджені вказаними нормативно-правовими актами нові правові підходи, що стосуються порядку реалізації прав осіб, визнаних недієздатними, або осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, дещо не узгоджуються із закладеними у ЦКУ принципами здійснення опіки та піклування, проте є виправданим заходом, адже спрямовані на захист прав цієї категорії осіб.

¹² Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» №1058-IV від 9.07.2003 р.

¹³ Постанова Пенсійного фонду України «Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» №22-1 від 25.11.2005 р., зареєстрована в Міністерстві юстиції України 27.12.2005 р. за №1566/11846.

¹⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг» №587 від 1.06.2020 р., зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України №560 від 7.05.2022 р.

¹⁵ Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання захисту прав депортованих та внутрішньо переміщених осіб» №740 від 28.06.2022 р.

¹⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про облік внутрішньо переміщених осіб» №509 від 1.10.2014 р.

Використання коштів, які належать підопічним у вигляді пенсій, допомоги

Відповідно до пунктів 4.9, 4.10 Правил суми, які належать підопічним у вигляді пенсій, допомоги чи аліментів, інших поточних надходжень або прибутків від належного їм майна, переходять у розпорядження опікуна і витрачаються на утримання підопічних. Піклувальник має право одержувати зазначені суми і витрачати їх на утримання осіб, що перебувають під піклуванням, якщо цього потребують інтереси зазначених осіб.

Здійснення контролю щодо витрачання на утримання підопічних сум, які належать підопічним, органи опіки та піклування здійснюють у рамках отримання звіту про їхню діяльність.

Під час моніторингу встановлено випадки, коли термін дії рішення суду про визнання особи недієздатною закінчився, а отже де-факто вона є дієздатною особою, а опікун надалі продовжував отримувати належні їй суми державної соціальної виплати.

Приклад. Під час моніторингового візиту до Ірпінської міської ради встановлено 4 випадки, коли опікуни продовжували отримувати державні соціальні виплати осіб, у яких строк дії рішення суду про визнання їх недієздатними та про призначення опікунів закінчився.

Причини

Невизначеність на нормативному рівні порядку отримання відповідних виплат особами, строк дії рішення суду про визнання недієздатними яких закінчився, зокрема й у справах, у яких суд розглядає клопотання про подовження строку дії рішення суду про визнання повнолітньої особи недієздатною, на період до набуття законної сили новим рішенням суду.

Виплата пенсії недієздатним особам або особам, цивільна дієздатність яких обмежена, які перебувають на повному державному утриманні

Відповідно до частини першої статті 48 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» під час перебування пенсіонера на повному державному утриманні у відповідній установі (закладі) йому виплачується 25% призначеної пенсії. У випадках, якщо розмір його пенсії перевищує вартість утримання, виплачується різниця між пенсією і вартістю утримання, але не менше 25% призначеної пенсії.

При здійсненні моніторингу виявлено випадки порушення порядку виплати пенсії особам, які перебувають на повному державному утриманні.

Приклад. Під час моніторингового візиту до Ірпінської міської ради при вивченні особової справи підопічного В. встановлено інформацію, що особа перебуває в інтернатному закладі на повному державному утриманні.

У звіті опікуна зазначено інформацію про витрати ним на підопічного пенсійних коштів, які він отримує у повному розмірі, а не 25% від його пенсії, як це має бути для особи, що перебуває на повному державному утриманні. Встановлено, що ПФУ не володів інформацією про перебування недієздатної особи В. в інтернатному закладі на повному державному утриманні. Органом опіки та піклування не повідомлено територіальний орган ПФУ про обставини, які впливають на порядок здійснення пенсійних виплат, що виплачуються на недієздатну особу.

3.3. Право на охорону здоров'я

Держава забезпечує кожному право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (стаття 49 Конституції України). Статтею 4 Закону України «Про психіатричну допомогу» №1489-III від 22.02.2000 р. визначено такі принципи надання психіатричної допомоги: законність, гуманність, додержання прав людини і громадянина, добровільність, доступність відповідно до сучасного рівня наукових знань заходів лікування з мінімальними соціально-правовими обмеженнями.

Відповідно до змін, внесених до законодавства, зменшено втручання опікуна до інших сфер життя недієздатної особи, а саме – усунуто положення про стерилізацію недієздатних осіб за згодою опікуна (стаття 281 ЦКУ, стаття 49 Закону «Основи законодавства про охорону здоров'я»).

Водночас ризик прийняття опікуном рішень, які не обов'язково можуть бути підтримані недієздатною особою, зберігається через положення статті 43 Закону «Основи законодавства про охорону здоров'я», згідно з яким медичне втручання щодо недієздатної особи здійснюється за заявою опікуна.

При цьому саме на опікуна покладається обов'язок додержання прав підопічної особи у сфері охорони здоров'я, зокрема задоволення її потреб у лікуванні, забезпечення лікарськими засобами та іншими засобами відповідно до індивідуальної програми реабілітації.

Результати проведеного моніторингу свідчать, що при отриманні річних звітів від опікунів (піклувальників) про їхню діяльність з боку органу опіки та піклування не висувається вимога щодо надання інформації про регулярне спостереження осіб, які перебувають під опікою та піклуванням, в закладах охорони здоров'я, надання їм медичних послуг, хоча відповідно до пункту 4.3 Правил опікун (піклувальник) повинен раз на рік здійснювати повне медичне обстеження підопічних.

Поза увагою органу опіки та піклування залишаються питання:

- забезпечення опікунами (піклувальниками) обрання лікаря, який надаватиме первинну медичну допомогу підопічному, та укладання відповідної декларації;
- стану вакцинації осіб, які перебувають під опікою та піклуванням від COVID-19;
- стану забезпечення осіб, які перебувають під опікою та піклуванням, лікарськими засобами, медичними виробами (на безоплатній/пільговій основі).

У цілому наявна у зазначених звітах інформація не дає можливості оцінити у повному обсязі рівень виконання опікунами (піклувальниками) своїх обов'язків перед підопічними у сфері забезпечення їхнього права на охорону здоров'я.

3.4. Майнові права

3.4.1. Охорона та збереження майна недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена

Законодавством визначено способи захисту майна недієздатної особи та особи, дієздатність якої обмежена.

Способом захисту майна від неправомірних дій є накладання обтяження, наслідком якого є заборона його відчуження.

Підставами для державної реєстрації обтяжень є такі: судові рішення стосовно речових прав на нерухоме майно або об'єкти незавершеного чи майбутнього нерухомого майна; рішення державного/приватного виконавця щодо обтяження такого майна; законодавчі підстави щодо заборони користуватися та розпоряджатися майном; документ, на якому нотаріусом вчинено напис про накладення заборони; рішення органу місцевого самоврядування про віднесення об'єктів нерухомого майна до застарілого житлового фонду; інші акти органів державної влади та посадових осіб згідно із законом.

Відповідно до вказаного переліку органи опіки та піклування не наділені повноваженнями звертатися щодо накладання обтяжень на нерухоме майно для захисту особистих і майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, яких визнано недієздатними.

Питання накладання обтяжень на рухоме майно регулюється Порядком ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна¹⁷, та відповідно до положень пунктів 6, 10 відомості про обтяження рухомого майна вносяться до Державного реєстру обтяжень рухомого майна на підставі заяви обтяжувача чи уповноваженої ним особи. Запис про обтяження рухомого майна вноситься в день прийняття заяви до розгляду реєстратором.

Обтяжувач у цих відносинах виступає як особа, яка наділена правом розпоряджатися майном.

Органи опіки та піклування мають більше повноважень для захисту майнових прав дітей, ніж повнолітніх осіб. Наприклад, органи опіки та піклування можуть звернутися в інтересах дитини до нотаріуса, щоб той заборонив відчуження житла, в якому проживає дитина.

Отже, законодавством встановлено можливість уживати заходів органам опіки та піклування для збереження майна, але не всіх вікових категорій підопічних.

Прогалини в законодавстві можливо усунути шляхом внесення відповідних змін, зокрема передбачити право органів опіки та піклування звертатися до державних реєстраторів із заявами про накладання заборони на нерухоме майно та обтяжень на рухоме майно при вирішенні питань установа опіки або піклування та за наявності інформації, що свідчить про загрозу майну підопічної особи.

Одним із можливих варіантів позбавлення недієздатної особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена, належного їм майна може бути укладання договорів про його продаж. Для укладання договорів купівлі-продажу нерухомого майна та внесення відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно громадяни звертаються до нотаріусів.

Відповідно до статті 44 Закону України «Про нотаріат» під час посвідчення правочинів визначається обсяг цивільної дієздатності фізичних осіб, які беруть у них участь.

Визначення обсягу цивільної дієздатності фізичної особи здійснюється за паспортом громадянина України або іншими документами, які унеможливають виникнення будь-яких сумнівів щодо обсягу цивільної дієздатності фізичної особи, яка звернулася щодо вчинення нотаріальної дії. У разі потреби нотаріусу надається довідка про те, що особа не страждає на психічний розлад, який може вплинути на її здатність усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними.

17 Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна №830 від 5.07.2004 р.

У разі наявності сумнівів щодо обсягу цивільної дієздатності фізичної особи, яка звернулася щодо вчинення нотаріальної дії, нотаріус зобов'язаний звернутися до органу опіки та піклування за місцем проживання відповідної фізичної особи для встановлення факту відсутності опіки або піклування над такою фізичною особою.

Норми аналогічного змісту наведено й у Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України¹⁸.

Варто зауважити, що психічні розлади недієздатної особи можуть перебувати в стадії ремісії і, незважаючи на рішення суду про визнання особи недієздатною, деякий час вона усвідомлює свої дії і поводиться звичайно, що своєю чергою може не викликати сумнівів у нотаріуса.

На жаль, такі особи легко зазнають впливу маніпулюванням та можуть бути введені в оману недобросовісними громадянами.

У такому випадку існує загроза вчинення нотаріальних дій без дозволу органу опіки та піклування, як того потребують Правила. Наразі інформація про визнання особою недієздатною міститься в Реєстрі виборців, однак у нотаріусів відсутній доступ до його відомостей, оскільки, за даними Мін'юсту, у статті 26 Закону України «Про Державний реєстр виборців» персональні дані Реєстру виборців можуть бути використані, зокрема, державними органами, яким надано право доступу до автоматизованих інформаційних систем, реєстрів на рівні закону.

Висновки

Реалізація інформаційного обміну між Єдиною державною електронною системою е-нотаріату та Реєстром виборців стане можливою за умови відповідного врегулювання на законодавчому рівні.

3.4.2. Права у сфері житлово-комунальних послуг

Згідно з чинним законодавством недієздатна фізична особа не має права укласти договори у сфері житлово-комунальних послуг. Такі правочини в інтересах недієздатної особи відповідно до ЦКУ вчиняє опікун.

Проте не завжди опікун уживає заходів для забезпечення належних умов проживання недієздатної особи.

Приклад. *До Уповноваженого звернувся громадянин з м. Ужгорода, який визнаний судом недієздатним, щодо відсутності з 2019 року в його помешканні тепло-, електро- та водопостачання.*

За цим зверненням Уповноваженим відкрито провадження та встановлено, що причиною відсутності комунальних послуг є велика заборгованість за їх споживання. Також опікункою, яка є сестрою заявника та проживає окремо від нього, не укладено договори із виконавцями комунальних послуг. Опікунка не вживає заходів щодо створення належних умов проживання для заявника.

¹⁸ Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» №296/5 від 22.02.2012 р.

У рамках провадження Уповноваженим надано рекомендації Ужгородській міській раді та Ужгородському міському відділу поліції щодо вжиття заходів реагування щодо опікунки та забезпечення належних умов проживання підопічного.

Органом опіки та піклування вживались заходи щодо забезпечення прав недієздатної особи, проте опікунка і надалі не вживає заходів в інтересах підопічного. Правопорушень в діях опікунки поліцією не встановлено.

3.5. Право на працю

Для осіб, які страждають на психічні розлади, законодавством встановлено державні гарантії щодо обов'язкових квот робочих місць для працевлаштування таких осіб¹⁹. При працевлаштуванні роботодавець обов'язково укладає з працівником трудовий договір. Трудове законодавство не містить прямих заборон укладати трудовий договір з недієздатними особами. Водночас у главі IX КЗпП встановлено гарантії при покладенні на працівників матеріальної відповідальності за заподіяну шкоду. Зокрема, відповідно до статті 130 КЗпП працівники несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на них трудових обов'язків. Статтею 147 КЗпП передбачено види стягнення за порушення трудової дисципліни.

Відповідно до цивільного законодавства наявність опіки позбавляє права осіб, над якими вона встановлена, самостійно укладати договори. У ЦКУ розкриваються поняття фізичної особи, особистих немайнових прав, цивільної дієздатності. Тому цивільне право є визначальним у питаннях дієздатності фізичної особи, яке має значення для інших галузей права, зокрема й трудового.

В окремих випадках недієздатність є підставою припинення певних трудових правовідносин із працівником. Наприклад: реєстрація безробітного в територіальному органі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, припиняється у разі визнання безробітного за рішенням суду недієздатним чи обмежено дієздатним²⁰; на державну службу не може вступити особа, яка визнана недієздатною або цивільна дієздатність якої обмежена²¹; на службу в органи місцевого самоврядування не можуть бути прийняті особи, визнані судом недієздатними²²; повноваження сільського, селищного, міського голови вважаються достроково припиненими у разі визнання його судом недієздатним²³.

Відсутність імперативних норм у трудовому законодавстві призводить до застосування аналогії та унеможлиблює працевлаштування недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена. Моніторингом встановлено, що органи опіки та піклування не мають повної інформації про потребу в трудовій реабілітації недієздатних осіб, не вживають заходів з трудової реабілітації через відсутність здійснення такого обов'язку у нормативних документах, обов'язковості проведення медико-соціальної експертної комісії, відсутності відповідних національних та місцевих програм реабілітації недієздатних осіб.

19 Закон України «Про психіатричну допомогу» №1489-III від 22.02.2000 р.

20 Закон України «Про зайнятість населення» №5067-VI від 5.07.2012 р.

21 Закон України «Про державну службу» №889-VIII від 10.12.2015 р.

22 Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» №2493-III від 7.06.2001 р.

23 Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» №280/97-ВР від 21.05.1997 р.

Приклад. При перевірці 42 особових справ недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, що перебувають на обліку в Ірпінській ТГ, тільки в одній особовій справі була наявна індивідуальна програма реабілітації, у якій містилась рекомендація щодо трудової реабілітації. Відомості про виконання положень індивідуальної програми реабілітації у цій особовій справі були відсутні.

- дистанційна форма навчання, екстернат				
3. Фізична реабілітація	+			
консультування	+			
кріотерапія				
кінезитерапія				
лікувальний масаж				
лікувальна фізкультура				
4. Професійна реабілітація	-			
експертиза потенційних професійних здібностей				
професійна орієнтація				
професійний відбір				
професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації				
професійна освіта				
5. Трудова реабілітація	+			
приспосовування та створення робочого місця з урахуванням безпеки та особливих потреб інвалідів				
раціональне працевлаштування (поновлення трудової діяльності інваліда за колишньою або новою професією)				
види професій і спеціальностей, доступні за станом здоров'я				
6. Фізкультурно-спортивна реабілітація				
навчання навичкам занять фізичною культурою				

*обговорити на нараді -
визначити в біт
для всіх, хто -
працює*

Приклад заповненої індивідуальної програми реабілітації

Причини

Органи опіки та піклування не наділені повноваженнями щодо здійснення контролю за виконанням заходів з індивідуальної трудової реабілітації; відсутні методики трудової реабілітації недієздатних осіб.

Міжнародне законодавство та європейський досвід

4.1. Міжнародне законодавство

Міжнародні стандарти у галузі прав людини засвідчують, що недієздатні особи та особи, цивільна дієздатність яких обмежена, мають права нарівні з іншими громадянами. Міжнародно-правові стандарти захисту прав повнолітніх осіб, зокрема й недієздатних або обмежено дієздатних, базуються на нормах загальних міжнародних договорів в сфері прав людини, більшість яких ратифікована Україною.

У Загальній декларації прав людини (прийнята та проголошена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10.12.1948 р., ратифікована Україною 10.12.1948 р.) виголошено невід'ємне й обов'язкове додержання громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав людини. Серед проголошених прав найважливішими є такі: право на визнання правосуб'єктності людини; рівність усіх перед законом; недоторканність особи; неприпустимість неправомірного втручання в особисте і сімейне життя; недоторканність житла; право на працю та захист від безробіття, на власність, відпочинок, освіту, соціальне забезпечення тощо. Положення декларації стали правовою основою для розробки стандартів, згодом прийнятих Радою Європи, та для удосконалення національних правових систем, які гарантують неухильне й послідовне додержання прав людини.

Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод) (від 04.11.1950 р., Рим; ратифікована Україною 17.07.1997 р.) забезпечує права й основоположні свободи на національному рівні та гарантує систему їхнього захисту на національному (міжнародному) рівні: право на життя; заборону рабства і примусової праці; заборону дискримінації особи; право на свободу та особисту недоторканність; право на справедливий суд; право на повагу до приватного і сімейного життя; право на шлюб та рівноправність кожного з подружжя; право на свободу думки, совісті й віросповідання; право на ефективний засіб юридичного захисту; право на захист власності; право на освіту; право на свободу пересування. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (від 16.12.1966 р.; ратифіковано Україною 19.10.1973 р.) поширює громадянські, політичні права і свободи, перелічені у Загальній декларації прав людини. Європейська соціальна хартія (переглянута) (від 3.05.1996 р.; набула чинності 01.07.1999 р.; ратифікована Україною 14.09.2006 р.) прийнята з метою подальшого здійснення прав людини та висуває зобов'язання прийняти шість із дев'яти статей частини II цієї Хартії: статей 1, 5, 6, 7, 12, 13, 16, 19 і 20, передбачає, що особи з інвалідністю мають право на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства. Конвенція про права осіб з інвалідністю (від 13.12.2006 р.; ратифікована Україною 16.12.2009 р.) сприяє в заохоченні, захисті й забезпеченні повного й рівного здійснення всіма особами з інвалідністю всіх прав людини й основоположних свобод.

Конвенція про міжнародний захист повнолітніх осіб (від 13.01.2000 р.; не ратифікована Україною) запроваджує захист у міжнародному середовищі повнолітніх осіб, які у зв'язку з хворобою чи недостатністю особистих здатностей не можуть захищати свої інтереси. У Конвенції регулюються питання щодо визнання недієздатності та запровадження захисного режиму; передачі повнолітньої особи під захист судового або адміністративного органу; опіки, піклування та аналогічних інститутів; призначення та функцій будь-якої особи чи органу, які відповідають за повнолітню особу або її майно, представляючи або допомагаючи їй;

розміщення повнолітньої особи у закладі або іншому місці, де може бути забезпечено її захист; розпорядження, зберігання або розміщення майна повнолітньої особи; санкціонування спеціального втручання для захисту повнолітньої особи або її майна. Конвенція передбачає захист повнолітніх недієздатних осіб, які зокрема й через військові дії або інші обставини вимушено виїхали зі своєї країни та стали біженцями. Зокрема, згідно зі статтею 6 Конвенції, на повнолітніх осіб, які є біженцями, а також тих, кого внаслідок безпорядків у своїй державі переміщено за її межі, поширюється юрисдикція органів тієї договірної сторони, на території якої перебувають такі повнолітні особи внаслідок їхнього переміщення.

Уповноваженим з'ясовано питання щодо приєднання України до цієї Конвенції. Мін'юстом повідомлено, що законопроект про приєднання до Конвенції перебуває на опрацюванні в профільних департаментах Мін'юсту з метою вивчення питання щодо відповідності положень Конвенції законодавству України. Також з'ясовується питання у Мінсоцполітики щодо визначення Нацсоцслужби центральним органом в Україні для цілей Конвенції.

Моніторингом Уповноваженого встановлено випадки виїзду з лютого 2022 року за кордон опікунів (піклувальників) разом із підопічними. Мін'юст тільки 25 жовтня 2023 року звернувся до Міністерства закордонних справ із питання з'ясування інформації про кількість випадків ужиття компетентними органами іноземних держав-перебування заходів захисту повнолітніх осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, та недієздатних осіб на території держав – учасниць Конвенції, зокрема й кількості прийнятих рішень, проблемних питань, що виникали у зв'язку з цим.

Рекомендації №R(99)4 Комітету Міністрів Ради Європи про Принципи щодо правового захисту повнолітніх недієздатних осіб від 23 лютого 1999 року Європейський суд з прав людини визнав стандартами в сфері захисту прав повнолітніх недієздатних осіб. Закріплені в Рекомендації принципи застосовуються до захисту повнолітніх осіб, які через порушення або недостатність своїх особистих здібностей нездатні приймати автономно рішення щодо будь-яких або всіх своїх особистих або економічних справ, або розуміти, висловлювати або діяти відповідно до таких рішень, і які, не можуть захищати свої інтереси; непрацездатність таких осіб може бути наслідком розумової вади, хвороби чи подібної причини. У Рекомендації закріплено чотири групи принципів щодо захисту прав повнолітніх недієздатних осіб та формування національного законодавства з цих питань: по-перше, це базові принципи щодо поваги до прав людини, зокрема й у процесі визнання особи недієздатною (обмежено дієздатною); по-друге, це процесуальні принципи та гарантії забезпечення та захисту прав повнолітніх недієздатних осіб; по-третє, це принципи щодо ролі, повноважень та відповідальності представника; по-четверте, це принципи щодо реалізації права повнолітніх осіб, визнаних недієздатними або обмежено дієздатними на охорону здоров'я.

4.2. Європейський досвід Франції та Німеччини

Ураховуючи, що українська правова система відноситься до романо-германської правової сім'ї, куди входить, зокрема романська (або «французька») та германська групи, проведено аналіз законодавства Франції та Німеччини з питань опіки та піклування над дорослими особами та встановлено, що в цих країнах, як і в Україні, питання щодо опіки та піклування над дорослими особами регулюється цивільним кодексом.

Загалом законодавства Франції та Німеччини не містять поняття «недієздатність», а застосовуються поняття «під захистом правосуддя», «під опікою», «піклування», «сімейний захист».

Зокрема, у Франції повнолітня особа, яка не в змозі самостійно забезпечувати свої інтереси, може бути захищена законом як під час конкретного діяння, так і постійно. Так само, якщо через свою марнотратність, власну нестриманість або неробство така особа наражає себе на нужду або ставить під загрозу виконання своїх сімейних обов'язків, вона може бути захищеною.

У Німеччині, якщо повнолітня особа внаслідок психічної хвороби або фізичної, розумової чи емоційної вади не може повністю або частково керувати своїми справами, опікунський суд призначає їй опікуна за її заявою або з власної ініціативи.

Спільною рисою для цих країн також є те, що в них діють спеціалізовані суди з опіки.

Однак види опіки дещо різняться, у Франції – це опіка, піклування (просте, посилене), судовий захист, дозвіл на сімейний захист, дозвіл на захист у майбутньому, дозвіл або доручення на захист у майбутньому щодо іншої особи, а у Німеччині – опіка, екстрене представництво, догляд, заочний догляд.

У контексті механізму реалізації прав повнолітніми особами, які перебувають під захистом правосуддя, опікою, піклуванням, сімейним захистом, законодавство Франції встановлює, що для того щоб дії особи визнавалися чинними, вона має бути у здоровому глузді. Доводити наявність психічного розладу на момент вчинення дії повинні ті, хто вважає угоду недійсною. Повнолітній, який перебуває під захистом правосуддя, зберігає реалізацію своїх прав. Повнолітній, який перебуває під опікою, не може без допомоги свого опікуна вчиняти будь-які дії, які відповідно до режиму опіки над повнолітніми вимагають дозволу сімейної ради; отримати капітал або використати його.

У Німеччині представлення особи, про яку піклуються, у межах своїх обов'язків здійснює доглядач. Визначено випадки, при яких особа має право на волевиявлення про укладання шлюбу або встановлення цивільного партнерства; оспорування спадкового договору; розірвання спадкового договору; волевиявлення, інші випадки. Особа, яка перебуває під опікою, не потребує згоди свого опікуна, якщо заява про наміри лише приносить юридичну перевагу особі, що перебуває під опікою. Якщо доросла особа через фізичні вади не може подбати про справи, опікун може бути призначений лише на прохання дорослої особи. При цьому опікун не може бути призначений проти волі повнолітньої особи.

До особливостей призначення особи чи органу, які відповідають за повнолітню особу або її майно, у Франції передбачено, що у випадку, коли призначена особа відмовляється від виконання завдань або не може виконувати їх, або якщо інтереси захищеної особи вимагають усунення призначеної особи, суд виносить окреме рішення.

Опіка не може бути передана лікувальному закладу, а також будь-якій особі, яка працює там за наймом, за винятком випадків, коли вони входять до числа тих, хто мав право клопотати про встановлення опіки. Опікун отримує дохід підопічного та надалі спрямовує кошти на його утримання, лікування, а також на оплату будь-яких аліментів. Надлишок коштів кладеться на депозитний рахунок.

Законодавство Німеччини встановлює, що у разі неможливості, внаслідок психічної хвороби або фізичної, розумової чи емоційної вади повнолітньою особою управляти своїми справами, за її заявою або з власної ініціативи опікунським судом призначається опікун. Сімейний суд може призначити подружню пару спільними опікунами.

Опікун не може бути призначений проти волі повнолітньої особи. Опікун (керівник) може бути призначений лише для сфер відповідальності, у яких потрібен нагляд, а для відстоювання прав особи, про яку піклуються, можуть бути призначені уповноважені представники.

Співробітник асоціації опікунів, який працює там виключно або частково як наглядач (наглядач асоціації), може бути призначений лише за згодою асоціації, а також як працівник органу, відповідального за питання догляду, який працює там виключно або частково як наглядач.

Не може бути призначено опікуном будь-яку особу, яка перебуває у залежних або інших близьких стосунках з установою, житлом чи іншим закладом, де міститься або проживає повнолітня особа.

У Франції функціонують державні та приватні інтернати для дорослих осіб з інвалідністю, які мають серйозні проблеми зі здоров'ям як ментального, інтелектуального, так і фізичного, соматичного характеру.

Також існують заклади супроводжувального проживання, для проживання осіб з інвалідністю з урахуванням індивідуальних особливостей стану здоров'я, що належать до Фонду соціального житла. У таких інтернатах передбачена, але не є обов'язковою, доступна для осіб з інвалідністю робота у спеціально створених майстернях, що оплачується та надає таким особам певну фінансову незалежність.

Послуги державних інтернатів фінансуються державою, а приватні інтернатні установи фінансуються переважно церковними організаціями.

Заклади супроводжувального проживання фінансуються через відрахування з допомог, які надаються на проживання, а також благодійними організаціями.

У Німеччині розміщення, яке передбачає позбавлення волі особи, за якою здійснюється догляд, допускається за рішенням суду з опіки до тих пір, доки це необхідно для благополуччя такої особи. Без попереднього схвалення суду таке розміщення дозволяється лише в тому випадку, якщо затримка пов'язана з небезпекою для особи, за якою здійснюється догляд, але схвалення суду має бути отримано негайно.

Розміщенням, яке передбачає позбавлення волі, вважається перебування в лікарні, будинку чи іншій установі протягом тривалого періоду часу або на регулярній основі, із застосуванням примусових заходів утримання за допомогою механічних пристроїв, ліками чи іншим способом.

Для забезпечення захисту прав і інтересів повнолітньої особи, яка не може самостійно їх захистити, у Франції ніхто, за винятком подружжя, нащадків та юридичних осіб, не зобов'язаний зберігати опіку над повнолітнім терміном понад 5 років. Після закінчення цього періоду опікун може запросити та повинен отримати заміну.

Опіка припиняється разом із причинами, які її визначили; тим не менш звільнення буде оголошено тільки при додержанні формальностей, передбачених для його відкриття.

Особа, яка перебуває під опікою, зможе відновити здійснення своїх прав лише після винесення рішення про звільнення. Думку особи, якій надається психіатрична допомога, щодо способів догляду необхідно запитувати та враховувати якомога більше.

У будь-якому випадку така особа має право:

- спілкуватися з представником держави у департаменті чи його представником, головою спеціального суду чи його представником, прокурором, у чій юрисдикції перебуває установа, а також мером муніципалітету або його представником;
- передати справу до комісії з психіатричної допомоги, а в разі госпіталізації – до комісії, користувачів;
- доводити до відома генерального контролера місць позбавлення волі факти або ситуації, які можуть підпадати під його юрисдикцію;
- звернутися по пораду до лікаря чи юриста за своїм вибором;
- надсилати або отримувати листи;
- ознайомлюватися з правилами внутрішнього розпорядку установи та отримувати пояснення щодо них;
- реалізувати своє право голосу;
- займатися релігійною чи філософською діяльністю на власний вибір.

У Німеччині строків втручання у права або майно повнолітньої особи не встановлено. Строки залежать від причин, що спричинили необхідність опіки. Після усунення цих причин – опіка припиняється.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України

Ратифікувати Конвенцію про міжнародний захист повнолітніх осіб.

Кабінету Міністрів України

Розробити та внести на розгляд Верховної Ради України законопроекти щодо:

- опіки та піклування над повнолітніми недієздатними особами та особами, цивільна дієздатність яких обмежена;
- визначення повноважень органів опіки та піклування у складі територіальних громад;
- внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України з питань: поновлення цивільної дієздатності особи за її зверненням; встановлення строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною залежно від фізичного (психічного) стану особи; порядку подання клопотання про продовження строку дії такого рішення; розподілу обов'язків щодо підопічного між опікунами (піклувальниками) у разі призначення двох і більше опікунів (піклувальників); оскарження недієздатною особою дій опікуна та рішень органів опіки та піклування до суду;
- накладання нотаріусами заборони відчуження майна недієздатної особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена, за зверненнями органів опіки та піклування;
- забезпечення доступу нотаріусів до відомостей Державного реєстру виборців для визначення обсягу цивільної дієздатності фізичної особи, яка звернулася щодо вчинення нотаріальної дії.

Розробити та затвердити нормативно-правові акти щодо:

- підстав виникнення права на оплату послуг опікуна (піклувальника), її розміру та порядку виплати;
- звільнення від сплати за проведення судово-психіатричної експертизи особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною, поновлення цивільної дієздатності чи продовження строку дії рішення про визнання її недієздатною;
- установа опіки та піклування над особами, які перебували на утриманні осіб, зниклих безвісти за особливих обставин;
- продовження виплати пенсійних та державних соціальних виплат у період розгляду судом клопотання про продовження строку дії рішення суду про визнання повнолітньої особи недієздатною;
- внесення змін до Положення про централізований банк даних з проблем інвалідності для забезпечення доступу до ЦБІ виконавчих органів сільських, селищних рад;
- Концепції правового та інституційного захисту осіб, які потребують опіки та піклування, з урахуванням вимог Конвенції про права осіб з інвалідністю.

Доручити уповноваженим органам центральної виконавчої влади:

- створити Єдиний реєстр недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена.

Міністерству соціальної політики України

Затвердити форми акту за результатами відвідувань осіб, які перебувають під опікою та піклуванням, та звіту про виконання опікунами (піклувальниками) своїх обов'язків перед підопічними.

Міністерству соціальної політики України та Міністерству економіки України

Розробити та затвердити методику трудової реабілітації осіб з інтелектуальними та психічними порушеннями, зокрема й недієдатних осіб.

Міністерству соціальної політики України та Національній соціальній сервісній службі України

Надати методичні рекомендації уповноваженим органам системи опіки та піклування щодо особливостей здійснення опіки та піклування, забезпечення реалізації прав повнолітніх недієдатних осіб та осіб, цивільна дієдатність яких обмежена, взаємодії органів опіки та піклування з пов'язаними органами, установами, закладами в умовах правового режиму воєнного стану.

Національній соціальній сервісній службі України, Пенсійному фонду України та органам місцевого самоврядування

Провести роботу з виявлення випадків закінчення визначеного частиною шостою статті 300 ЦПКУ дворічного строку дії рішення суду про визнання фізичної особи недієдатною та здійснити контроль за додержанням порядку виплати пенсій та державних соціальних допомог таким особам.

Органам місцевого самоврядування

Забезпечити виконання чинних Правил опіки та піклування та додержання прав і свобод повнолітніх недієдатних осіб та осіб, цивільна дієдатність яких обмежена.

Омбудсман України
Ombudsman of Ukraine